

สุดตนตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทสพาลี

นโม ตสฺส ภคฺวโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อฎฺฐกาวคฺค

๑. กามสุดตนิทเทส

อถ กามสุดตนิทเทสํ วกฺขติ :-

[๑]   กามํ กามยमानสฺส   ตสฺส เจ ตํ สมิชฺฌติ
                  อทฺธา ปீติมนฺโหนฺติ   ลทฺธา มจฺใจฺย ทิจฺฉติ.

กามํ กามยमानสฺสชาติ กามาติ : อุกุทฺธานโต เทว กามา : วตฺถุกามา จ กิเลสฺกามา จ.

กตเม วตฺถุกามา ? มนาปิกา รุปา มนาปิกา สทฺธา มนาปิกา คนฺธา มนาปิกา รสา มนาปิกา โผฏฺฐพฺพา, อตฺถรณฺนา ปาปุรณฺนา¹ ทาสีทาสา อเชพฺกกา กุกฺกุฏฺฐกรฺวา หตฺถิควาสฺสวพฺวา เขตต์ วตฺถุ หิริณฺณํ สุวณฺณํ คามนิกมราชธานีโย รกฺขจฺณจฺ ชนปโท จ โภโส จ โภฏฺฐจาการณฺจ, ยงฺกิลฺลิจิ รชฺนียวตฺถุ วตฺถุกามา.

อปิจ อตีตา กามา อนาคตา กามา ปจฺจุปปนฺนา กามา, อชฺฌตฺตา กามา พหิทฺธา กามา อชฺฌตฺตพหิทฺธา กามา, ธีนา กามา มชฺฌิมา กามา ปณฺีตา กามา, อาปายิกา กามา มานุสิกา กามา ทิพฺพา กามา ปจฺจุปฺภูจิตฺตา กามา นิมฺมิตา กามา อนิมฺมิตา กามา ปรมฺนิมฺมิตา กามา, ปรีคฺคหิตฺตา กามา อปรีคฺคหิตฺตา กามา มมายิตา กามา อมมายิตา กามา, สพฺเพปิ กามาวจฺรา ฌมฺมา สพฺเพปิ รุปาจฺวา ฌมฺมา สพฺเพปิ อรุปาจฺวา ฌมฺมา ตณฺฺหาวตฺถุกา ตณฺฺหารมฺมณฺนา กามนียญฺเฐน รชฺนียญฺเฐน มทนียญฺเฐน กามา, อิเม วุจฺจณฺติ วตฺถุกามา.

กตเม กิเลสฺกามา ? ฌนฺโท กาโม ราโค กาโม ฌนฺทราโค กาโม, สงฺกปฺโป กาโม ราโค กาโม สงฺกปฺปฺราโค กาโม, โย กามสฺส กามจฺฉนฺโท กามราโค กามนฺนฺที กามตณฺฺหา กามเสฺนโห กามปริฟ้าโห กามมฺจุฉา กามชฺฌเฒสฺสณฺํ กาโมโฆ กามโยโค กามุปาทานํ กามจฺฉนฺทนีวรณฺ.

อทฺทสฺ กาม เต มฺลํ   สงฺกปฺปา กาม ชายสิ
น ตํ สงฺกปฺปฺยิสฺสามิ   เอวํ กาม น เหหิสฺตี.²

อิเม วุจฺจณฺติ กิเลสฺกามา. กามํ³ กามยमानสฺสชาติ : กามํ^๓ กามยमानสฺส อิจฺจมานสฺส สาทิยมานสฺส ปตฺถยมานสฺส ปิหยมานสฺส อภิชฺปฺปมานสฺสชาติ กามํ กามยमानสฺส.

ตสฺส เจ ตํ สมิชฺฌตีติ ตสฺส เจติ : ตสฺส ชตฺติยสฺส วา พุราหฺมณสฺส วา เวสฺสสฺส วา สุทฺทสฺส วา คณฺฺจสฺส วา ปพฺพชิตสฺส วา เทวสฺส วา มนุสฺสสฺส วา. **ตนฺติ :** วตฺถุกามา วุจฺจณฺติ มนาปิกา รุปา

¹ อ.ม. ปาปุรณ

² อ.ม. โหหิสฺตี

³ อ.ม. อยํ ปาโจนฺ ทิสฺสติ

กถํ วิภขมฺภนโต กามะ ปริวชฺเชติ ? “อฏฺฐจิงฺกฏฺปะมา กามา อปฺปสฺสาทญฺเฐนา”ติ ปสฺสนโต
 วิภขมฺภนโต กามะ ปริวชฺเชติ, “มัสเปสฺสุปะมา กามา พุสฺสาธารณญฺเฐนา”ติ ปสฺสนโต วิภขมฺภนโต กามะ
 ปริวชฺเชติ, “ติณฺณกฏฺปะมา กามา อนฺนุทหนญฺเฐนา”ติ ปสฺสนโต วิภขมฺภนโต กามะ ปริวชฺเชติ,
 “องฺคารกาสุปะมา กามา มหาปริฟ้าทญฺเฐนา”ติ ปสฺสนโต วิภขมฺภนโต กามะ ปริวชฺเชติ, “สุปิณฺณกฏฺปะมา
 กามา อิตฺตฺรปจฺจุปะญฺจานญฺเฐนา”ติ ปสฺสนโต วิภขมฺภนโต กามะ ปริวชฺเชติ, “ยาคิตฺตกฏฺปะมา กามา
 ตาวกาลิกญฺเฐนา”ติ ปสฺสนโต วิภขมฺภนโต กามะ ปริวชฺเชติ, “รูกฺขผลกฏฺปะมา กามา สมภณฺชน
 ปริภณฺชนญฺเฐนา”ติ ปสฺสนโต วิภขมฺภนโต กามะ ปริวชฺเชติ, “อสิสฺฐนฺณกฏฺปะมา กามา อธิกนฺตนญฺเฐนา”ติ¹²
 ปสฺสนโต วิภขมฺภนโต กามะ ปริวชฺเชติ, “สฺตติสฺสุกฏฺปะมา กามา วินิวิชฺฌนญฺเฐนา”ติ ปสฺสนโต วิภขมฺภนโต
 กามะ ปริวชฺเชติ, “สฺปปสิริกฏฺปะมา กามา สฺปปฎฺฐิภยญฺเฐนา”ติ ปสฺสนโต วิภขมฺภนโต กามะ ปริวชฺเชติ,
 “อคฺคิกฺขนฺธกฏฺปะมา กามา มหาภิตาปนญฺเฐนา”ติ ปสฺสนโต วิภขมฺภนโต กามะ ปริวชฺเชติ.

พฺพุทธานุสฺสตี ภาวะนโตปิ วิภขมฺภนโต กามะ ปริวชฺเชติ, ฐมฺมานุสฺสตี ภาวะนโตปิ... สํฆานุสฺสตี
 ภาวะนโตปิ... สีนฺนุสฺสตี ภาวะนโตปิ... จาคานุสฺสตี ภาวะนโตปิ... เทวตานุสฺสตี ภาวะนโตปิ...
 อานาปานุสฺสตี ภาวะนโตปิ... มรณานุสฺสตี ภาวะนโตปิ... กายคตาสตี ภาวะนโตปิ... อุปสมานุสฺสตี
 ภาวะนโตปิ วิภขมฺภนโต กามะ ปริวชฺเชติ.

ปจฺมํ ฌานํ ภาวะนโตปิ วิภขมฺภนโต กามะ ปริวชฺเชติ, ทุติยํ ฌานํ ภาวะนโตปิ... ตติยํ ฌานํ
 ภาวะนโตปิ... จตฺตํ ฌานํ ภาวะนโตปิ... อากาสาณญฺจายตฺนสฺมาปตฺตี ภาวะนโตปิ...
 วิญญานญฺจายตฺนสฺมาปตฺตี ภาวะนโตปิ... อากิณฺณญฺจายตฺนสฺมาปตฺตี ภาวะนโตปิ... เนวสญฺญา
 นาสนญฺจายตฺนสฺมาปตฺตี ภาวะนโตปิ วิภขมฺภนโต กามะ ปริวชฺเชติ. เหวํ วิภขมฺภนโต กามะ ปริวชฺเชติ.

กถํ สมฺมุจฺเจทโต กามะ ปริวชฺเชติ ? สไตปาตฺตติมคฺคํ ภาวะนโตปิ อปายคฺมนีเย กามะ สมฺมุจฺเจทโต
 ปริวชฺเชติ, สกทาคามิมคฺคํ ภาวะนโตปิ โอฟาริเก กามะ สมฺมุจฺเจทโต ปริวชฺเชติ, อนาคามิมคฺคํ
 ภาวะนโตปิ อณฺุสฺสทเต กามะ สมฺมุจฺเจทโต ปริวชฺเชติ, อรหตฺตมคฺคํ ภาวะนโตปิ สพฺพเพณ สพฺพํ สพฺพธา
 สพฺพํ อเสสํ นิสฺเสสํ สมฺมุจฺเจทโต กามะ ปริวชฺเชติ. เหวํ สมฺมุจฺเจทโต กามะ ปริวชฺเชติติ โย กามะ ปริวชฺเชติ.

สฺปปสฺเสว ปทา สีโรติ : สฺปปไป วุจฺจติ อหิ. เกณญฺเฐน สฺปปไป ? สํสฺปปนโต คจฺจตีติ สฺปปไป,
 ภูษนโต คจฺจตีติ ภูษโค, อุเรน คจฺจตีติ อุโรโค, ปนฺนสิโร คจฺจตีติ ปนฺนโค, สีเรน สฺปปตีติ สีรีสไป,¹³ พิเล
 สยตีติ พิลาสโย, คฺุหายํ เสตีติ คฺุหาสโย; ทาจา ตสฺส อาวุโรติ ทาจาวุโร, วิสํ ตสฺส ฆเอนฺติ ฆเอนฺวิโส,
 ชิวหา ตสฺส ทฺวิธาติ ทฺวิชิวหา, ทฺวิหิ ชิวหาหิ รสํ สายตีติ ทิรสญฺญ.¹⁴ ยถา ปุริโส ชีวิตฺตกาโม อมริตฺตกาโม
 สุขกาโม ทฺกฺขปฏฺฐิโถ ปาเทณ สฺปปสิริ วชฺเชยฺย วิวชฺเชยฺย ปริวชฺเชยฺย อภินิวชฺเชยฺย. เหวเมวํ สุขกาโม
 ทฺกฺขปฏฺฐิโถ กามะ วชฺเชยฺย วิวชฺเชยฺย ปริวชฺเชยฺย อภินิวชฺเชยฺยติ สฺปปสฺเสว ปทา สีโร.

โสมนํ วิสฺตติกํ โลกะ, สโต สมติวตฺตตีติ สโต : โย กามะ ปริวชฺเชติ. วิสฺตติกา วุจฺจติ ตณฺหา.
 โย ราโค สาราโค อนฺนโย อนฺนุโรโร นนฺทํ นนฺทิตฺราโค จิตฺตสฺส สาราโค อิจฺฉา มุจฺฉา อชฺฉิเมสํ คเโ

¹² อ.ม., อ. อธิกนฺตนญฺเฐนาติ

¹³ อ.ม. สีรีสไป

¹⁴ อ.ม., อ. ทฺวิรสญฺญ

ปลิเคโธ สงโค ปงโก เอชา มายา ชนิกา สณฺชนนี สิพฺพินี ชาลินี สริตา วิสตติกา สุตตํ วิสฺฐา อายุหฺนี¹⁵
 ทุตฺติยา ปณฺธิ ภาเวตฺติ วนํ วนโถ สนฺโถ โสเนโห อเปกฺขา ปฏฺวิพฺนุ¹⁶ อาสา อาสีสนา อาสีสิตตตํ ฐปาสา
 สทฺทสา คนฺธาสา รสาสา โผฏฺจพฺพสา ลภาสา ธนาสา ปุตฺตาสา ซีวิตาสา ชปฺปา ปชปฺปา อภิชปฺปา
 ชปฺปนา ชปฺปิตตตํ โลกูปปํ โลกูปฺปายนา โลกูปฺปายิตตตํ ปุจฺฉณชิกตา สาธุกมฺยตา อธมฺมวาคิ
 วิสมโลโก นิกนฺติ นิกามนา ปตฺตนา ปินฺนา สมฺปตฺตนา, กามตฺตนา ภาวตฺตนา วิภาวตฺตนา, ฐปตฺตนา
 อฐปตฺตนา นิโรธตฺตนา, ฐปตฺตนา สทฺทตฺตนา คนฺธตฺตนา, รสตฺตนา โผฏฺจพฺพตฺตนา ธมฺมตฺตนา,
 โอโสม โยโค คนฺโถ อฺปาทานํ อวฺรณํ นีวฺรณํ ฉทฺนํ พนฺธํ อฺปกฺกิลโส อนฺุสโย ปริยฺญฺจานํ ลตา เววิจฺจํ
 ทฺกขมฺมํ ทฺกขนิทานํ ทฺกขปฺปภาโว มาราปาสิ มาราพฺพิสํ มาราวิสโย ตฺตนาหฺนํ ตฺตนาหฺนํ ตฺตนาหฺนํ
 ตฺตนาหฺนํ ทฺกขมฺมํ ทฺกขนิทานํ ทฺกขปฺปภาโว มาราปาสิ มาราพฺพิสํ มาราวิสโย ตฺตนาหฺนํ ตฺตนาหฺนํ

วิสตติกาตี : เกณฺญฺเจเน วิสตติกา ? วิสตาตี วิสตติกา, วิสาลาตี วิสตติกา, วิสฺฐาตี วิสตติกา,
 วิสทฺทตีตี วิสตติกา, วิสฺหริตีตี วิสตติกา, วิสฺวาทิกาทิ วิสตติกา, วิสฺมุลาตี วิสตติกา, วิสผลาตี วิสตติกา,
 วิสปริโกโคตี วิสตติกา. วิสาลา วา ปนฺ สา ตฺตนา ฐปฺเป สทฺทเท คนฺธเ รเส โผฏฺจพฺเพ, กุเล คเณ อวฺวาเส
 ลาภเ ยเส ปสฺสํสา ย สฺวเข จีวเร ปิณฺทปฺปาเต เสนาสเน คิลานปจฺจยภาสชฺชปฺริกฺขารเ, กามธฺธาตฺตยา ฐปฺธาตฺต
 ยา อฐปฺธาตฺตยา, กามภเว ฐปภเว อฐปภเว, สณฺญาภเว อสณฺญาภเว เนวสณฺญานาสณฺญาภเว, เอกโว
 การภเว จตฺตโวการภเว ปญฺจโวการภเว, อตีเต อนาคเต ปจฺจปฺปนฺเน, ทฺกฺขมฺมตฺตนาหฺนํ ทฺกฺขนิทานํ
 วิสฺฐา วิตฺถตฺตาตี วิสตติกา.

โลเกตี : อปายโลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก, ขนฺธโลเก ธาตุโลเก อายตฺนโลเก.

สโตตี : จตฺตฺติ การเณหิ สโต : กาเย กายานุสฺสนาสติปฺญฺจานํ ภาเวนฺโต สโต, เวทนาสุ...
 จิตฺเต... ธมฺเมสุ ธมฺมานุสฺสนาสติปฺญฺจานํ ภาเวนฺโต สโต.

อปเรหิปี จตฺตฺติ การเณหิ สโต : อสติปฺริวชฺชานาย สโต, สติกรณียานํ ธมฺมานํ กตตฺตา สโต, สติ
 ปฏฺวิพฺนุ¹⁷ ธมฺมานํ ทตตฺตา สโต, สตินิมิตฺตานํ ธมฺมานํ อสมฺมุจฺจตฺตา¹⁸ สโต.

อปเรหิปี จตฺตฺติ การเณหิ สโต : สติยา สมฺนฺนาคตตฺตา สโต, สติยา วสิตตฺตา สโต, สติยา
 ปาคฺคณฺตตาย สโต, สติยา อปจฺโจโรปนฺตตาย¹⁹ สโต.

อปเรหิปี จตฺตฺติ การเณหิ สโต : สตตฺตา²⁰ สโต, สนฺตตฺตา สโต, สมิตตฺตา สโต, สนฺตธมฺม
 สมฺนฺนาคตตฺตา สโต. พุทฺธานุสฺสติยา สโต, ธมฺมานุสฺสติยา สโต, สฺฆานุสฺสติยา สโต, สีสฺยานุสฺสติยา
 สโต, จาคานุสฺสติยา สโต, เทวตานุสฺสติยา สโต, อานาปานุสฺสติยา สโต, มรณานุสฺสติยา สโต,

¹⁵ อ.ม. อายุหฺนี

¹⁶ ก. ปฏฺวิพฺนุ

¹⁷ อ.ม. สติปฺริวชฺชานํ

¹⁸ ก. อปฺปมฺมุจฺจตฺตา

¹⁹ ส. อปจฺโจโรปนฺตตาย

²⁰ อ.ม. สตตฺตา

กายคตาสติยา สโต, ออุปสมานุสสุตติยา สโต. ยา สติ อนุสสุติ ปฏิสสุติ สติ สรณตา ธารณตา อปิลापन्ता อสมมุสสุตติยา สติ สตินุทริย สติพล สสมาสติ สติสมโพชฌมงโค เอกายนมโคโค, อัย วุจจติ สติ. อิมาย สติยา อูปเตโต โหติ สมุเปโต อูปคโต สมุคคโต อูปปนโน สมุปนโน สมณนาคโต, โส วุจจติ สโต.

โสม วิสตุติโก โลเก, สโต สมติวตตตีติ : ยา²¹ โลเก วิสตุติกา อิม โลเก วิสตุติโก^๕ สโต ตรติ อุตตริติ ปตริติ สมติกมมตี วิตวตตตีติ โสม วิสตุติโก โลเก, สโต สมติวตตตีติ. เตนาห ภควา :-

โย กาเม ปริวชเชติ   สปปสเสว ปทา สีโร
โสม วิสตุติโก โลเก   สโต สมติวตตตีติ.

[๔]   **เขตต์ วตุถุ หิรณญ์ วา   ควาสส์ ทาสปิริส**
                                 ถิโย พนฐ ปุถุ กาเม   โย นโร อนุคิซุมตี.

เขตต์ วตุถุ หิรณญ์ วาตี เขตตนุตี : สาลิกเขตต์ วิหิกเขตต์ มุคคกเขตต์ มาสกุเขตต์ ยวกเขตต์ โคธุมกเขตต์ ติลกเขตต์. **วตุถุนตี :** ชมรวตุถุ โกฏจกาวตุถุ ปุเรวตุถุ ปจฉาวตุถุ อารามวตุถุ วิหารวตุถุ. **หิรณญ์วตี :** หิรณญ์ วุจจติ กหาปณตี เขตต์ วตุถุ หิรณญ์ วา.

ควาสส์ ทาสปิริสนตี ควนตี : คาโร²² วุจจนตี. **อสสาตี :** ปสุกาทโย วุจจนตี. **ทาสาตี :** จตฺตารโ ทาสา : อนุโตชาตโก ทาโส ฌนุกีตโก ทาโส สาม วา ทาสพญ์ อูปเตติ อกามโก วา ทาสวิสัย อูปเตติ.

อามายทาสาปี ภวนตี เหเก
ฉเนน กิตาปี ภวนตี ทาสา
สามญจ เอเก อูปยนตี ทาสพญ์
ภยาปนุณณาปี ภวนตี ทาสาตี.

ปุริสาตี : ตโย ปุริสา : ภตกา กมมกรา อุปชีวินตี ควาสส์ ทาสปิริส.

ถิโย พนฐ ปุถุ กาเมตี ถิโยตี : อิตถิปริคคโห วุจจติ. **พนฐตี :** จตฺตารโ พนฐ : ภาตีพนฐวาปี พนฐ, โคตตพนฐวาปี พนฐ, มนตพนฐวาปี พนฐ, สีปปพนฐวาปี พนฐ. **ปุถุ กาเมตี :** พนฐ กาเม. เอเต ปุถุ กามา มนาปีกา ฐปา... มนาปีกา โผฏจพพาตี ถิโย พนฐ ปุถุ กาเม.

โย นโร อนุคิซุมตีตี โยตี : โย ยาทีโส ยถายุตโต ยถาวิหิต ยถापกาโร ยังจानปปตโต ยัมม สมณนาคโต ชตตีโย วา พุราหมเณ วา เวสฺโส วา สุกุโท วา คหฺญโจ วา ปพพชิตโต วา เทโว วา มนุสฺโส วา. **นโรตี :** สโต นโร มานโว โปโส ปุคคโล ชีโว ชาคู ชนฺตุ อินฺทคุ มนุโซ. **อนุคิซุมตีตี :** กิเลสกาเมน วตุถุกาเมสุ คิซุมตี อนุคิซุมตี ปลิคิซุมตี ปลิพชฺฐตีตี โย นโร อนุคิซุมตี. เตนาห ภควา :-

เขตต์ วตุถุ หิรณญ์ วา   ควาสส์ ทาสปิริส

²¹ - ๕ ฉ.ม. โลเก วา สวา วิสตุติกา, โลเก วา ตัง วิสตุติโก

²² ฉ. ควา

ถิโย พนฺธุ ปุณฺณ กามเม

โย นโร อนุคิซฺมตีติ.

[๕]

**อพลา นํ พลียนฺติ
ตโต นํ ทุกฺขมเนวติ**

**มทฺทนฺเต นํ ปริสฺสยา
นารํ ฆินฺนมิโวทกํ.**

อพลา นํ พลียนฺตีติ อพลาติ : อพลา กิเลสา ทุกฺขพลา อปฺปพลา อปฺปถามกา หีนา นิหีนา ปริหีนา โอมกา ลามกา ฆตฺตกา²³ ปริตฺตา. เต กิเลสา ตํ ปุคฺคํ สหนฺติ ปริสหนฺติ อภิภวฺนฺติ อชฺชฺโฆตฺตกรนฺติ ปริยาทียนฺติ มทฺทนฺตีติ เวมปิ อพลา นํ พลียนฺติ. อถ วา อพลํ ปุคฺคํ ทุกฺขพลํ อปฺปพลํ อปฺปถามกํ หีนํ นิหีนํ ปริหีนํ โอมกํ ลามกํ ฆตฺตกํ ปริตฺตํ. ยสฺส นตฺถิ สทฺธาพลํ วีริยพลํ สติพลํ สมာธิพลํ ปญฺญาพลํ หิริพลํ โอตฺตปฺปพลํ. เต กิเลสา ตํ ปุคฺคํ สหนฺติ ปริสหนฺติ อภิภวฺนฺติ อชฺชฺโฆตฺตกรนฺติ ปริยาทียนฺติ มทฺทนฺตีติ เวมปิ อพลา นํ พลียนฺตีติ.

มทฺทนฺเต นํ ปริสฺสยาติ ปริสฺสยาตี²⁴: เทว ปริสฺสยา: ปากฺกปริสฺสยา จ ปฏฺิจฺจนฺนปริสฺสยา จ.

กตเม ปากฺกปริสฺสยา ? สีหา พุคฺคฺชา ทีปํ อจฺจตฺตวจฺจา โกกา โคมहींสา²⁵ หตฺถี อหิวิจฺฉิกา สตปที, โจรา วา อสฺสุ มานวา วา กตกมฺมา วา อกตกมฺมา วา, จกฺขุโรโค โสตโรโค ฆานโรโค ชิฺวหาโรโค กายโรโค สีสโรโค กณฺณโรโค มฺขโรโค ทนฺตโรโค กาโส สาสโส ปินาโส ทาโห ชโร กุจฺฉิโรโค มุจฺฉา ปกฺขนฺทิกา สฺฐลา วิสฺฐจิกา กุญฺจํ คณฺโฑ กิลาโส โสโส อปฺมาโร ททฺท กณฺฑุ กจฺจุ รัชสา วิตฺตจฺฉิกา โลหิตํ ปิตตํ มธุเมโห อํสา ปิฬกา ภาคฺนทฺลา, ปิตฺตสมฺภูจฺจานา อาพาธา, เสมฺหสมฺภูจฺจานา อาพาธา, วาตสมฺภูจฺจานา อาพาธา, สนนฺิปาตฺิกา อาพาธา, อุตฺตปริณามชา อาพาธา, วิสฺมปริหารชา อาพาธา, โอบกฺกมิกา อาพาธา, กมฺมวิปากฺชา อาพาธา, สีตํ อุนฺหํ ชิฆฺจฺฉา ปิปลา อุจฺจาโร ปสฺสาโว ทํสมกสฺวาตาดปสฺรีสฺปสมฺผลฺสา อิติ วา, อิเม วุจฺจนฺติ ปากฺกปริสฺสยา.

กตเม ปฏฺิจฺจนฺนปริสฺสยา ? กายทฺวจฺจริตํ วจฺจิตฺตจฺจริตํ มโนทฺวจฺจริตํ, กามจฺจนฺทนีวรณํ พฺยาปาทนีวรณํ ถีนมิทฺชนีวรณํ อุกฺกจฺจกุกฺกจฺจนีวรณํ วิจฺจิกฺจฺฉานีวรณํ, ราโค โทโส ไมโห, โโกโร อฺปนาโห มกฺโข ปฟาโส อิสฺสา มจฺฉริยํ มายา สาสฺเจยฺยํ ถมฺโภ สารมฺโภ มาโน อติมาโน มโห ปมาโห สพฺเพ กิเลสา สพฺเพ ทฺวจฺจริตา สพฺเพ ทรธา สพฺเพ ปริฬหา สพฺเพ สนฺตาปา สพฺพากุสลาภิสฺงฺขารา, อิเม วุจฺจนฺติ ปฏฺิจฺจนฺนปริสฺสยา.

ปริสฺสยาติ : เกนฺภูเจเน ปริสฺสยา ? **ปริสหนฺตีติ** ปริสฺสยา, ปริหานาย สํวตฺตนฺตีติ ปริสฺสยา, ตตฺตราสยาติ ปริสฺสยา.

กถํ ปริสหนฺตีติ ปริสฺสยา ? เต ปริสฺสยา ตํ ปุคฺคํ สหนฺติ ปริสหนฺติ อภิภวฺนฺติ อชฺชฺโฆตฺตกรนฺติ ปริยาทียนฺติ มทฺทนฺติ. เอวํ ปริสหนฺตีติ ปริสฺสยา.

กถํ ปริหานาย สํวตฺตนฺตีติ ปริสฺสยา ? เต ปริสฺสยา กุสลาณํ ฐมฺมานํ อนุตฺตรายาย ปริหานาย สํวตฺตนฺติ. กตเมสํ กุสลาณํ ฐมฺมานํ ? สมนฺนาปฺปฏิปทาย อนุโลมปฺปฏิปทาย อปฺจฺฉนิกปฺปฏิปทาย อวิรุทฺทปฺปฏิปทาย อนุวตฺตปฺปฏิปทาย ฐมฺมานุฐมฺมปฺปฏิปทาย สีเลสุ ปริปุริการิตาย อินฺทริเยสุ คฺคตฺตทวารตายน

²³ ก. ฆตฺตกา. เวมปิ

²⁴ อ.ม., อ. อัย ปาโง น ทิสฺสติ

²⁵ อ.ม. มहींสา

โกชเน มตตตถุตา ย ชาคริยานุโยคสฺส สติสมปฺชณฺณสฺส จตฺตุนฺนํ สติปญฺจานานํ ภาวนานุโยคสฺส จตฺตุนฺนํ สมมปฺปธานานํ ภาวนานุโยคสฺส จตฺตุนฺนํ อิทธิปฺปาทานํ ภาวนานุโยคสฺส ปญฺจนฺนํ อินฺทริยานํ ภาวนานุโยคสฺส ปญฺจนฺนํ พฺลานํ ภาวนานุโยคสฺส สตตฺตุนฺนํ โฟชฺฌมฺงคานํ ภาวนานุโยคสฺส อริยสฺส อญฺจุงฺคิกสฺส มคฺคสฺส ภาวนานุโยคสฺส อิเมสํ กุสลานํ ฌมฺมานํ อนฺตรายาย ปรีหานาย สํวตฺตุนฺติ. เอวํ ปรีหานาย สํวตฺตุนฺตีติ ปรีสุสฺสยา.

กถํ ตตฺตราสยฺยาติ ปรีสุสฺสยา ? ตตฺถเตเต ปาปกา อกุสลลา ฌมฺมา อุปฺปชฺชุนฺติ อตฺตภาวสนฺนินฺสุสฺสยา, ยถา พิลเ พิลาสยฺยา ปาณา สยฺนฺติ, ทเก ทกาสยฺยา ปาณา สยฺนฺติ, วเน วนาสยฺยา ปาณา สยฺนฺติ, รุกฺเข รุกฺขาสยฺยา ปาณา สยฺนฺติ. เอวเมวํ ตตฺถเตเต ปาปกา อกุสลลา ฌมฺมา อุปฺปชฺชุนฺติ อตฺตภาวสนฺนินฺสุสฺสยา. เอวมฺปิ ตตฺตราสยฺยาติ ปรีสุสฺสยา.

วุตฺตํ เหตุํ ภควตา :- สานฺนเตวาสีโก ภิกฺขเว ภิกฺขุ สาจฺริยโก ทุกฺขํ น ผาสฺสุ วิหฺรติ. กถญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ สานฺนเตวาสีโก สาจฺริยโก ทุกฺขํ น ผาสฺสุ วิหฺรติ ? อธิ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน จกฺขุณา รูปํ ทิสฺวา อุปฺปชฺชุนฺติ เย ปาปกา อกุสลลา ฌมฺมา สรสงฺกปฺปา สญฺโฆชนีเยา, ตยสฺส อนฺโต วสนฺติ อนฺวาสฺสนฺติ ปาปกา อกุสลลา ฌมฺมาติ, ตสฺมา “सानฺนเตวาสีโก”ติ วุจฺจติ. เต นํ สมฺมทาจฺรฺนฺติ, สมฺมทาจฺรฺนฺติ นํ ปาปกา อกุสลลา ฌมฺมาติ ตสฺมา “สาจฺริยโก”ติ วุจฺจติ.

“ปุณฺ จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน โสเตน สทฺทํ สุตฺวา...ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา...ชิวฺหาย รสํ ฆายิตฺวา ... กายเณ โผฏฺจพฺพํ ผุสฺสิตฺวา ... มนฺสา ฌมฺมํ วิญฺญาย อุปฺปชฺชุนฺติ เย ปาปกา อกุสลลา ฌมฺมา สรสงฺกปฺปา สญฺโฆชนีเยา, ตยสฺส อนฺโต วสนฺติ อนฺวาสฺสนฺติ ปาปกา อกุสลลา ฌมฺมาติ ตสฺมา “सानฺนเตวาสีโก”ติ วุจฺจติ. เต นํ สมฺมทาจฺรฺนฺติ, สมฺมทาจฺรฺนฺติ นํ ปาปกา อกุสลลา ฌมฺมาติ, ตสฺมา “สาจฺริยโก”ติ วุจฺจติ. เอวํ ไซ ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สานฺนเตวาสีโก สาจฺริยโก ทุกฺขํ น ผาสฺสุ วิหฺรตีติ. เอวมฺปิ ตตฺตราสยฺยาติ ปรีสุสฺสยา.

วุตฺตํ เหตุํ ภควตา : ตโยเม ภิกฺขเว อนฺตรามลา อนฺตราอมิตฺตา อนฺตราสปฺตฺตา อนฺตราวรฺกกา อนฺตราปจฺจตฺติกา. กตเม ตโย ? โลโก ภิกฺขเว อนฺตรามลํ²⁶ อนฺตราอมิตฺโต อนฺตราสปฺตฺโต อนฺตราวรฺกโก อนฺตราปจฺจตฺติโก. โทโส ภิกฺขเว อนฺตรามลํ อนฺตราอมิตฺโต อนฺตราสปฺตฺโต อนฺตราวรฺกโก อนฺตราปจฺจตฺติโก. โมโห ภิกฺขเว อนฺตรามลํ อนฺตราอมิตฺโต อนฺตราสปฺตฺโต อนฺตราวรฺกโก อนฺตราปจฺจตฺติโก. อิเม ไซ, ภิกฺขเว ตโย อนฺตรามลา อนฺตราอมิตฺตา อนฺตราสปฺตฺตา อนฺตราวรฺกกา อนฺตราปจฺจตฺติกาติ.

อนตฺตชฺชนโน โลโก	โลโก จิตฺตปฺปโกปโน
ภยมนฺตรโต ชาตํ	ตํ ชโน นาวพฺพชฺฌติ.
ลฺหฺโห อตฺถํ น ชานาติ	ลฺหฺโห ฌมฺมํ น ปสฺสติ
อนฺตตมํ ตทา โหติ	ยํ โลโก สหเต นรํ.
อนตฺตชฺชนโน โทโส	โทโส จิตฺตปฺปโกปโน
ภยมนฺตรโต ชาตํ	ตํ ชโน นาวพฺพชฺฌติ.
ลฺหฺโห อตฺถํ น ชานาติ	ลฺหฺโห ฌมฺมํ น ปสฺสติ

²⁶ ก. อนฺตรามโล. เอวมฺปรีปิ

อนุชตมํ ตทา ไหติ	ยํ ไทโส ²⁷ สหเต นรํ.
อนตถชนโน โมโห	โมโห จิตตปโปกปโน
ภยมนตรโต ชาตํ	ตํ ชโน นาวพฺชตติ.
มฺุไฟฺห อตถํ น ชานาติ	มฺุไฟฺห ฌมํ น ปสฺสติ
อนุชตมํ ตทา ไหติ	ยํ โมโห สหเต นรนฺติ.

เอวมฺปิ ตตฺตราสยาติ ปฺริสฺสยา.

วฺุตฺตํ เหน้ ภาควตา : ตโย โข มหาราช ปฺริสฺสส ฌมฺมา อชฺฌตฺตํ อฺุปฺปชฺชมานา อฺุปฺปชฺชนฺติ อหิตาย ทฺุภฺขาย อผาสฺสูวิหาราย. กตเม ตโย ? โลโก โข มหาราช ปฺริสฺสส ฌมฺโม อชฺฌตฺตํ อฺุปฺปชฺชมาโน อฺุปฺปชฺชติ อหิตาย ทฺุภฺขาย อผาสฺสูวิหาราย. ไทโส โข มหาราช ปฺริสฺสส ฌมฺโม อชฺฌตฺตํ อฺุปฺปชฺชมาโน อฺุปฺปชฺชติ อหิตาย ทฺุภฺขาย อผาสฺสูวิหาราย. โมโห โข มหาราช ปฺริสฺสส ฌมฺโม อชฺฌตฺตํ อฺุปฺปชฺชมาโน อฺุปฺปชฺชติ อหิตาย ทฺุภฺขาย อผาสฺสูวิหาราย. อิมะ โข, มหาราช ตโย ปฺริสฺสส ฌมฺมา อชฺฌตฺตํ อฺุปฺปชฺชมานา อฺุปฺปชฺชนฺติ อหิตาย ทฺุภฺขาย อผาสฺสูวิหารายาติ.

โลโก ไทโส จ โมโห จ ปฺริสฺสํ ปาปเจตฺสํ
หีสนฺติ อตตสมฺภูตา ตจฺจสารํว สมนฺผลนฺติ.

เอวมฺปิ ตตฺตราสยาติ ปฺริสฺสยา.

วฺุตฺตํปี เหน้ ภาควตา :-

ราโค จ ไทโส จ อิตฺตนิทานา
อวตี รติ โลมหํโส อิตฺตา²⁸
อิตฺต สมนฺภูจาย มโนวิตกฺกา
กฺุมารกา ฌงกมิโวสฺสชฺชนฺตีติ.

เอวมฺปิ ตตฺตราสยาติ ปฺริสฺสยา.

มทฺทนฺเต นํ ปฺริสฺสยาติ : เต ปฺริสฺสยา ตํ ปฺุคฺคํ สหนฺติ ปฺริสหนฺติ อภิกาวนฺติ อชฺุฉิเมตฺถนฺติ ปฺริยาทียนฺติ มทฺทนฺตีติ มทฺทนฺเต นํ ปฺริสฺสยา.

ตโต นํ ทฺุภฺขมเนวตีติ ตโตติ : ตโต ตโต ปฺริสฺสยโต ตํ ปฺุคฺคํ ทฺุภฺขํ อเนวติ อนฺุคจฺจติ อนฺุวายิกํ ไหติ : ชาติทฺุภฺขํ อเนวติ อนฺุคจฺจติ อนฺุวายิกํ ไหติ, ชฺราทฺุภฺขํ อเนวติ อนฺุคจฺจติ อนฺุวายิกํ ไหติ, พฺยาธิทฺุภฺขํ อเนวติ อนฺุคจฺจติ อนฺุวายิกํ ไหติ, มรณทฺุภฺขํ อเนวติ อนฺุคจฺจติ อนฺุวายิกํ ไหติ, โสภปฺริเทวทฺุภฺขโทมนสฺสุ ปายาสทฺุภฺขํ อเนวติ อนฺุคจฺจติ อนฺุวายิกํ ไหติ, เนรยิกํ ทฺุภฺขํ ... ติรจฺจณโยนิกํ ทฺุภฺขํ ... ปิตฺติวิสยิกํ ทฺุภฺขํ อเนวติ อนฺุคจฺจติ อนฺุวายิกํ ไหติ. มานฺุสิกํ ทฺุภฺขํ... คพฺโภกนฺติมฺูลกํ ทฺุภฺขํ ... คพฺเภา จิตฺติมฺูลกํ ทฺุภฺขํ ... คพฺภาวฺจฺจณมฺูลกํ ทฺุภฺขํ... ชาตสฺสุปฺนิพนฺธกํ ทฺุภฺขํ... ชาตสฺส ปฺราเชยยกํ ทฺุภฺขํ... อตฺตฺตฺปกฺกมํ ทฺุภฺขํ... ปฺรฺฐปฺกกมํ ทฺุภฺขํ อเนวติ อนฺุคจฺจติ อนฺุวายิกํ ไหติ, ทฺุภฺขทฺุภฺขํ อเนวติ อนฺุคจฺจติ อนฺุวายิกํ ไหติ, สฺงขารทฺุภฺขํ ปฺริณามทฺุภฺขํ จกฺขุโรโค โสตโรโค สฺขานโรโค ชิวหาโรโค กายโรโค สีสโรโค กณฺณโรโค มฺุขโรโค ทฺุหนฺตโรโค

²⁷ ก. โภโธ

²⁸ ก. อิตฺตา

กาเม ปรีวชฺเชยฺย. เอวํ วิภวณฺโณโต กาเม ปรีวชฺเชยฺย ... เอวํ สมุจฺเจทโต กาเม ปรีวชฺเชยฺยยาตี กามานิ ปรีวชฺชเย.

เต ปหาย ตเร โขมนฺติ เตติ : วตฺถุกาเม ปรีชานิตฺวา กิเลสกาเม ปหาย ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกิริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวา, กามจฺจนฺทนีวฺรณํ ปหาย ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกิริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวา, พฺยาปาทนีวฺรณํ ... ถีนมิทฺธนีวฺรณํ ... อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจนีวฺรณํ ... วิจิกิฉานีวฺรณํ ปหาย ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกิริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวา กาโมสมํ ภโวสมํ ทิฏฺฐโงสมํ อวิชฺไชสมํ ตเรยฺย อุตฺตเรยฺย ปตฺตเรยฺย สมตฺติกฺกเมยฺย วีตฺติวตฺเตยฺยยาตี เต ปหาย ตเร โอสมํ.

นาวํ สิตฺวาว ปารคฺคฺติ : ยถา ครุกํ นาวํ ภาริกํ อุกํ สิลฺลจิตฺวา³² โอลิลฺลจิตฺวา ฉทฺเขตฺตฺวา ลหุกาย นาวาย ชิปฺปิ ลหุํ อปฺปกสิเรเนว ปารํ คจฺเจยฺย. เอวเมวํ วตฺถุกาเม ปรีชานิตฺวา กิเลสกาเม ปหาย ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกิริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวา, กามจฺจนฺทนีวฺรณํ... พฺยาปาทนีวฺรณํ... ถีนมิทฺธนีวฺรณํ... อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจนีวฺรณํ... วิจิกิฉานีวฺรณํ ปหาย ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกิริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวา ชิปฺปิ ลหุํ อปฺปกสิเรเนว ปารํ คจฺเจยฺย. ปารํ วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํ. โย โส สพฺพสงฺขารสมฺโภ สพฺพปฺริปฺปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโห นิพฺพานํ. **ปารํ คจฺเจยฺยยาตี :** ปารํ อธิคจฺเจยฺย ปารํ ฝุเสยฺย ปารํ สจฺจิกิเรยฺย. **ปารคฺคฺติ :** โยปี ปารํ คนฺตุกาโม, โสปี ปารคฺคฺ, โยปี ปารํ คจฺจติ, โสปี ปารคฺคฺ, โยปี ปารํ คโต, โสปี ปารคฺคฺ. วุตฺตํปี เหน้ ภคฺวตา : -

“ติณฺโณ ปารคฺโต ถเล ติฏฺฐติ พฺราหฺมโณ”ติ โช ภิกฺขเว อรหโต เอตํ อธิวจฺนํ. โส อภิญญาปารคฺคฺ ปริญญาปารคฺคฺ ปหานปารคฺคฺ ภาวนาปารคฺคฺ สจฺจิกิริยาปารคฺคฺ สมาปตฺติปารคฺคฺ. อภิญญาปารคฺคฺ สพฺพมฺมานํ, ปริญญาปารคฺคฺ สพฺพทฺุขานํ, ปหานปารคฺคฺ สพฺพกิเลสานํ, ภาวนาปารคฺคฺ จตฺนุนํ อริยมคฺคานํ, สจฺจิกิริยาปารคฺคฺ นิโรธสฺส, สมาปตฺติปารคฺคฺ สพฺพสมาปตฺตินํ. โส วสิปฺตโต ปารมิปฺตโต อริยสฺมี สีสฺสมี, วสิปฺตโต ปารมิปฺตโต อริยสฺมี สมาสฺมี, วสิปฺตโต ปารมิปฺตโต อริยาย ปญฺญา, วสิปฺตโต ปารมิปฺตโต อริยาย วิมุตฺติยา. โส ปารคฺโต ปารปฺตโต อนตฺคโต อนตฺปฺตโต โกฏิกโต โกฏิปฺตโต ปรียนตฺคโต ปรียนตฺปฺตโต โวसानคโต โวसानปฺตโต ตาณคโต ตาณปฺตโต เลณคโต เลณปฺตโต สรณคโต สรณปฺตโต อภยคโต อภยปฺตโต อจฺจตคโต อจฺจตปฺตโต อมตคโต อมตปฺตโต นิพฺพานคโต นิพฺพานปฺตโต. โส วุจฺจวาโส จิณฺณจฺรโณ คตฺทโร คตฺทโร คตฺทโร ปาลิต พฺรหฺมจฺริโย อุตฺตมทิฏฺฐิจิปฺตโต ภาวิตมคฺโค ปหีนกิลฺลโส ปฏฺวิทฺธาคุปฺโป สจฺจิกิตฺติโรโห, ทฺุขํ ตสฺส ปรีญญาตํ, สมฺมทโย ปหีนโ, มคฺโค ภาวิต, นิโรโห สจฺจิกโต, อภิญญเยยฺยํ อภิญญาตํ, ปรีญญเยยฺยํ ปรีญญาตํ, ปหาตพฺพํ ปหีนํ, ภาเวตพฺพํ ภาวิตํ, สจฺจิกาทพฺพํ สจฺจิกิตํ.

โส อุกฺขิตตปฺลิโฆ สงฺกิณฺณปรีกฺโข อพฺพเพฺหสิโก นีรคฺคไฟ อริโย ปนฺนทฺุชโช ปนฺนภาโร วิสญฺญตฺโต ปญฺจคฺวิปฺปหีนโ ฉพฺงคสมนฺนาคโต เอการกฺโข จตฺตราปฺสเสโน ปนฺนญฺณปฺจเจกสจฺจิจ สมวยสฺสเจสโน อนาวิลสงฺกปฺโป ปสฺสทฺุทฺทกฺกายสงฺขารโ สุวิมุตฺตจิตฺโต สุวิมุตฺตปฺญโณ เกวลี วุสิตฺวา อุตฺตมปฺริโส ปรมฺปฺริโส ปรมฺปฺตติปฺตโต, โส เนวาจินาตี นวาจินาตี อปฺจินิตฺวา จิตฺ, เนว ปชหิตฺ น

³² อ.ม. สิตฺวา

อุปาทยิตติ ปชหิตวา จิโต, เนว วิสิเนติ³³ น อสุสิเนติ วิสิเนตวา จิโต, เนว วิฐุเปติ น สนุฐุเปติ วิฐุเปตวา จิโต, อเสกฺเขน สึลฺกฺขนฺเณ สมนฺนาคตตฺตา จิโต, อเสกฺเขน สฺมาธิกฺขนฺเณ...อเสกฺเขน ปญฺญาภกฺขนฺเณ... อเสกฺเขน วิมุตฺติกฺขนฺเณ... อเสกฺเขน วิมุตฺติภาณทสฺสภกฺขนฺเณ สมนฺนาคตตฺตา จิโต, สจฺจํ สฺมปฺปฏิปาทยิตฺวา³⁴ จิโต, เอหํ สฺมตฺติกฺกมิตฺวา จิโต, กิเลสคฺคํ ปริยาทยิตฺวา³⁵ จิโต, อปริคฺมณตฺตาย จิโต, กญฺํ สฺมาทฺาย จิโต, มุตฺติปฺปฏิเสวณตฺตาย จิโต, เมตตฺตาย ปาริสฺสุทฺธิยา จิโต, กรุณฺาย... มุทิตฺตาย... อุกฺเขยฺย ปาริสฺสุทฺธิยา จิโต, อจฺจนฺตปาริสฺสุทฺธิยา จิโต, อตมฺมยตฺตาย ปาริสฺสุทฺธิยา จิโต, วิมุตฺตตตฺตา จิโต, สนฺนตฺสฺสิตตตฺตา จิโต, ขนฺธปริยฺนฺเต จิโต, ชาติฺตฺปริยฺนฺเต จิโต, อายตฺนปริยฺนฺเต จิโต, คตฺติปริยฺนฺเต จิโต, อุกฺปตฺติปริยฺนฺเต จิโต, ปฏฺิสนฺธิปริยฺนฺเต จิโต, ภาวปริยฺนฺเต จิโต, สํสฺอารปริยฺนฺเต จิโต, วญฺญฺปริยฺนฺเต จิโต, อนฺตฺติมภาเว จิโต, อนฺตฺติมสฺมฺสฺสเย จิโต, อนฺตฺติมเทหโร อรฺหา.

ตสฺสายํ ปจฺฉิมโก ภาโว	จริโมยํ สฺมฺสฺสโย
ชาติมรณสํสฺสโร	นตฺถิ ตสฺส ปุณฺพภาโวติ.

นาวํ สิตฺวาว ปารคฺคูติ. เตนาห ภควา : -

ตสฺมา ขนฺตุ สทา สโต	กามานิ ปริวชฺชเย
เต ปหาย ตเร โอสํ	นาวํ สิตฺวาว ปารคฺคูติ.

กามสฺตฺตนิทฺเทโส ปจฺโม.

³³ อ.ม. สัทธิพฺพติ, สั. สิเนติ

³⁴ ก. ปฏฺิปาทยิตฺวา

³⁵ อ.ม. ปริยาทยิตฺวา

พระสุตตันตปิฎก
ขุททกนิกาย มหานิทเทส

ขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

อัฐกวรรค

๑. กามสุตตนิทเทส³⁶

อธิบายกามสูตร

ว่าด้วยกาม ๒ อย่าง

พระสารีบุตรเถระจะกล่าวอธิบายกามสูตร ดังต่อไปนี้

[๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**ถ้ากามนั้นสำเร็จด้วยดีแก่สัตว์นั้น ผู้อยากได้กามอยู่
สัตว์นั้นได้กามตามที่ต้องการแล้ว ย่อมเป็นผู้มีใจแน่แท้**

คำว่า **ผู้อยากได้กามอยู่** อธิบายว่า

คำว่า **กาม** ได้แก่ กาม ๒ อย่าง แบ่งตามหมวด คือ (๑) วัตถุกาม (๒) กิเลสกาม
วัตถุกาม คืออะไร

คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่าพอใจ เครื่องปลูกัด เครื่องนุ่งห่ม ทาสหญิงชาย แพะ
แกะ ไก่ สุนัข ช้าง โค ม้า ลา ที่นา ที่สวน เงิน ทอง หมูบ้าน นิคม ราชธานี แคว้น ชนบท³⁷ กองพลรบ³⁸
คลังหลวง³⁹ และวัตถุที่น่ายินดีอย่างใดอย่างหนึ่ง (เหล่านี้) ชื่อว่าวัตถุกาม

อีกนัยหนึ่ง กามที่เป็นอดีต ที่เป็นอนาคต ที่เป็นปัจจุบัน กามที่เป็นภายใน ที่เป็นภายนอก ที่
เป็นทั้งภายในและภายนอก กามอย่างหยาบ อย่างกลาง อย่างประณีต กามที่เป็นของสัตว์ในอบาย ที่
เป็นของมนุษย์ ที่เป็นของทิพย์ กามที่ปรากฏเฉพาะหน้า ที่เนรมิตขึ้นเอง ที่ไม่ได้เนรมิตขึ้นเอง ที่ผู้อื่น
เนรมิตให้ กามที่มีผู้ครอบครอง ที่ไม่มีผู้ครอบครอง ที่ยึดถือว่าเป็นของเรา ที่ไม่ยึดถือว่าเป็นของเรา
สภาวะธรรมที่เป็นกามาวจร⁴⁰ ที่เป็นรูปาวจร⁴¹ ที่เป็นอรูปาวจร⁴² แม้ทั้งปวง กามที่เป็นเหตุ เกิดแห่ง

³⁶ ดูเทียบ ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๗๗๓-๗๗๘/๖๘๕

³⁷ **ชนบท หมายถึง** รัฐหลายๆ รัฐมารวมกัน มีกาสิโนบตและโกศลชนบท เป็นต้น (ขุ.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๔)

³⁸ **กองพลรบ** มี ๔ เหล่า คือ (๑) กองพลช้าง (๒) กองพลม้า (๓) กองพลรถ (๔) กองพลทหารราบ (ขุ.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๔)

³⁹ **คลังหลวง** มี ๓ อย่าง คือ (๑) คลังทรัพย์สิน (๒) คลังพืชพันธุ์ธัญญาหาร (๓) คลังผ้า (ขุ.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๔)

⁴⁰ **กามาวจร** คือระดับจิตของผู้ที่ยังปรารถนากามเป็นอารมณ์ ได้แก่ จิตของสัตว์ในกามภพทั้ง ๑๑ ชั้น คือ (๑) อปายภูมิ ๔ (๒) มนุษยโลก (๓) สวรรค์ ๖ ชั้น (ขุ.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๖)

⁴¹ **รูปาวจร** คือระดับจิตของผู้ได้รูปฌาน ได้แก่ สัตว์ผู้เกิดในพรหมโลก ๑๖ ชั้น ตั้งแต่ชั้นพรหมปารีสัชชา จนถึงชั้นอกนิฏฐา (ขุ.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๖)

⁴² **อรูปาวจร** คือ ระดับจิตของผู้ได้รูปฌาน ได้แก่ สัตว์ผู้เกิดในอรูปพรหม ๔ ชั้น (ขุ.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๖)

ตัณหา เป็นอารมณ์แห่งตัณหา ที่ชื่อว่ากาม เพราะมีความหมายว่า นำปรารถนา นำยินดี นำลุ่มหลง เหล่านี้เรียกว่า วัตถุกาม

กิเลสกาม คืออะไร

คือ ความพอใจ ความกำหนัด ความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจ ความดำริ ความกำหนัด ความกำหนัดด้วยอำนาจความดำริชื่อว่ากาม ได้แก่ ความพอใจด้วยอำนาจความใคร่ ความกำหนัดด้วยอำนาจความใคร่ ความเพลิดเพลินด้วยอำนาจความใคร่ ความทะยานอยากด้วยอำนาจความใคร่ ความเยื่อใยด้วยอำนาจความใคร่ ความเร่าร้อนด้วยอำนาจความใคร่ ความสยบด้วยอำนาจความใคร่ ความติดใจด้วย อำนาจความใคร่ หวังน้ำคือความใคร่ กิเลสเครื่องประกอบคือความใคร่ กิเลสเครื่อง ยึดมั่นคือความใคร่ กิเลสเครื่องกั้นจิตคือความพอใจด้วยอำนาจความใคร่ในกามทั้งหลาย

(สมจริงดังที่พระเจ้าอัทธมมาสกเปล่งอุทานว่า)

เจ้ากามเอ๋ย เราเห็นรากเหง้าของเจ้าแล้ว

เจ้าเกิดเพราะความดำริ เราจักไม่ดำริถึงเจ้าอีก

เจ้าจักไม่เกิดมาเป็นอย่างนี้ได้อีกละเจ้ากามเอ๋ย⁴³

เหล่านี้เรียกว่า กิเลสกาม

คำว่า **ผู้อยากได้กามอยู่** ได้แก่ ผู้อยากได้กาม คือ ผู้ต้องการ ยินดี ปรารถนา มุ่งหมาย มุ่งหวัง กามอยู่ รวมความว่า ผู้อยากได้กามอยู่

คำว่า **ถ้า...แก่สัตว์นั้น** ในคำว่า **ถ้ากามนั้นสำเร็จด้วยดีแก่สัตว์นั้น** อธิบายว่า สัตว์นั้น คือ ผู้เป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คฤหิษฐ์ บรรพชิต เทวดา หรือมนุษย์

คำว่า **กามนั้น** ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่าพอใจ เรียกว่า วัตถุกาม

คำว่า **สำเร็จด้วยดี** ได้แก่ สำเร็จผล สำเร็จด้วยดี ได้ ได้รับ สมหวัง ประสพ รวมความว่า ถ้ากามนั้นสำเร็จด้วยดีแก่สัตว์นั้น

คำว่า **แน่แท้** ในคำว่า ย่อมเป็นผู้ฉิมใจแน่แท้ เป็นคำกล่าวโดยนัยเดียว เป็นคำกล่าวโดยไม่สงสัย เป็นคำกล่าวโดยไม่เคยอับแคลง เป็นคำกล่าวโดยไม่เป็น ๒ นัย เป็นคำกล่าวโดยไม่เป็น ๒ อย่าง เป็นคำกล่าวโดยรัดกุม เป็นคำกล่าวโดย ไม่ผิด คำว่า แน่แท้ นี้ เป็นคำกล่าวที่กำหนดไว้แน่แล้ว

คำว่า **ฉิม** ได้แก่ ความฉิมเอิบ ความปราโมทย์ ความบันเทิง ความเบิกบาน ความร่าเริง ความรื่นเริง ความปลื้มใจ ความยินดี ความมีใจสูง ความมีใจเข้มแข็ง ความเต็มใจ ที่ประกอบด้วย กามคุณ ๕

⁴³ ดูเทียบ ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๓๙/๒๙๑, ชุ.จ. (ไทย) ๓๐/๘/๖๘

คำว่า **ใจ** ได้แก่ จิต มโน มานัส หทัย ปัณฑระ มนะ มนายตนะ มนินทรีย์ วิญญาณ วิญญาณขันธ มโนวิญญาณธาตุ⁴⁴ ที่เกิดจากผัสสะเป็นต้นนั้น นี้เรียกว่า ใจ ใจนี้ ไปพร้อมกัน คือ เกิดร่วมกัน ระคนกัน เกี่ยวเนื่องกัน เกิดพร้อมกัน ดับพร้อมกัน มีวัตถุอย่างเดียวกัน มีอารมณ์อย่างเดียวกันกับความอิมเอบนี้

คำว่า **ยอมเป็นผู้อิมใจ** ได้แก่ เป็นผู้อิมใจ คือ เป็นผู้ที่มีใจยินดี มีใจร่าเริง มีใจเบิกบาน มีใจชุ่มชื่น มีใจสูง บันเทิงใจ ปลาบปลื้มใจ รวมความว่า ย่อมเป็นผู้อิมใจแน่แท้

คำว่า **ได้** ในคำว่า **สัตว์นั้นได้กามตามที่ต้องการแล้ว** ได้แก่ ได้ คือ ได้แล้ว ได้รับแล้ว สมหวังแล้ว ประสบแล้ว

คำว่า **สัตว์** ได้แก่ สัตว์(ผู้ข้องอยู่) นรชน มานพ⁴⁵ บุรุษ บุคคล ผู้มีชีวิต ผู้เกิด สัตว์เกิด ผู้เป็นไปตามกรรม มนุษย์

คำว่า **กามตามที่ต้องการ** ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โสภณรูปพะ ตามที่ต้องการ ยินดี ปรรายณา มุ่งหมาย มุ่งหวัง รวมความว่า สัตว์นั้นได้กามตามที่ต้องการแล้ว ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ถ้ากามนั้นสำเร็จด้วยดีแก่สัตว์นั้น ผู้อยากได้กามอยู่
สัตว์นั้นได้กามตามที่ต้องการแล้ว ย่อมเป็นผู้อิมใจแน่แท้

[๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**ถ้าเมื่อสัตว์นั้นอยากได้กามอยู่ เกิดความพอใจแล้ว
กามเหล่านั้นเสื่อมไป สัตว์นั้นยอมเจ็บปวด
เหมือนถูกลูกศรแทง**

คำว่า **ถ้าเมื่อสัตว์นั้น** ในคำว่า **ถ้าเมื่อสัตว์นั้นอยากได้กามอยู่** ได้แก่ เมื่อสัตว์นั้น คือ ผู้เป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คฤหิษฐ์ บรรพชิต เทวดา หรือมนุษย์

คำว่า **อยากได้กามอยู่** ได้แก่ ต้องการ ยินดี ปรรายณา มุ่งหมาย มุ่งหวัง กามอยู่

อีกนัยหนึ่ง สัตว์ยอมไป ออกไป ถูกพาไป ถูกนำไป เพราะกามตัณหา อธิบายว่า เหมือนมนุษย์ยอมไป ออกไป ถูกพาไป ถูกนำไป ด้วยยานพาหนะ คือ ช้าง ม้า โค แพะ แกะ อูฐ หรือลา ฉนได สัตว์

⁴⁴ ชื่อว่า **จิต** เพราะเป็นสภาวะวิจิตร ชื่อว่า **มโน** เพราะรับรู้อารมณ์

ชื่อว่า **มานัส** เพราะมีกรรมที่สัมพันธ์กับมโน หรือมานัสก็คือใจนั่นเอง

ชื่อว่า **หทัย** เพราะอยู่ภายใน ชื่อว่า **ปัณฑระ** เพราะเป็นธรรมชาติผ่องใส

ชื่อว่า **มนายตนะ** เพราะเป็นที่อยู่อาศัย เป็นบ่อเกิด เป็นที่ประชุม เป็นแดนเกิดแห่งใจ

ชื่อว่า **มนินทรีย์** เพราะเป็นใหญ่ในการรับรู้อารมณ์

ชื่อว่า **วิญญาณ** เพราะรับรู้อารมณ์ต่างๆ ชื่อว่า **วิญญาณขันธ** เพราะเป็นกองแห่งวิญญาณ

ชื่อว่า **มโนวิญญาณธาตุ** เพราะเป็นสภาวะที่รับรู้และรับทราบอันสมควรแก่กรรมทั้งหลายมีผัสสะเป็นต้น (ขุ.ม.อ. (บาลี)

๑/๒๒-๒๓)

⁴⁵ **มานพ** มาจากคำว่า **มนุ** หมายถึง บุตรของพระมนุ (ขุ.ม.อ. (บาลี) ๑/๒๖)

ยอมไป ออกไป ถูกพาไป ถูกนำไป เพราะกามตัณหา ฉะนั้นเหมือนกัน รวมความว่า ถ้าเมื่อสัตว์นั้น
อยากได้กามอยู่

คำว่า **เมื่อสัตว์...เกิดความพอใจแล้ว** อธิบายว่า

คำว่า **ความพอใจ** ได้แก่ ความพอใจด้วยอำนาจความใคร่ ความกำหนด ด้วยอำนาจความ
ใคร่ ความเพลิดเพลินด้วยอำนาจความใคร่ ความทะยานอยาก ด้วยอำนาจความใคร่ ความเยื่อใย
ด้วยอำนาจความใคร่ ความเร่าร้อนด้วยอำนาจ ความใคร่ ความสยบด้วยอำนาจความใคร่ ความ
ติดใจด้วยอำนาจความใคร่ หวังน้ำคือความใคร่ กิเลสเครื่องประกอบคือความใคร่ กิเลสเครื่องยึดมั่น
คือความใคร่ กิเลสเครื่องกั้นจิตคือความพอใจด้วยอำนาจความใคร่ในกามทั้งหลาย ความพอใจ ด้วย
อำนาจความใคร่เกิดแล้ว เกิดขึ้นแล้ว บังเกิดแล้ว บังเกิดขึ้นแล้ว ปรากฏแล้ว แก่สัตว์นั้น

คำว่า **สัตว์** ได้แก่ สัตว์ นรชน มานพ บุรุษ บุคคล ผู้มีชีวิต ผู้เกิด สัตว์เกิด ผู้เป็นไปตามกรรม
มนุษย์ รวมความว่า เมื่อสัตว์...เกิดความพอใจแล้ว

คำว่า **กามเหล่านั้นเสื่อมไป** ได้แก่ กามเหล่านั้นเสื่อมไป หรือสัตว์นั้นเสื่อม จากกามทั้ง
หลาย

กามเหล่านั้นเสื่อมไปได้อย่างไร

คือ เมื่อสัตว์นั้นดำรงชีพอยู่นั่นเอง โภคทรัพย์พินาศเพราะเหตุ ๘ ประการ คือ

๑. ถูกพระราชาริบ
๒. ถูกโจรปล้น
๓. ถูกไฟไหม้
๔. ถูกน้ำท่วมพัดพาไป
๕. ถูกทายาทผู้ไม่เป็นที่รักลักขโมยไป
๖. โภคทรัพย์ที่ฝังไว้แล้วหาไม่พบ
๗. กิจการล้มเหลวเพราะจัดการไม่ดี
๘. มีคนล้างผลาญตระกูล ล้างผลาญ รุกราน ทำลายโภคทรัพย์เหล่านั้นให้พินาศ
เกิดขึ้นในตระกูล

กามเหล่านั้น เสียไป เสื่อมไป คือ ลื่นไป หมดไป สูญหายไป สลายไปด้วยอาการ อย่างนี้

สัตว์นั้นเสื่อมจากกามทั้งหลายได้อย่างไร

คือ เมื่อโภคทรัพย์เหล่านั้นยังคงอยู่อย่างเดิมนั้นแหละ สัตว์นั้นเคลื่อน ตาย สูญหายไป สลาย
ไป สัตว์นั้นยอมเสียไป เสื่อมไป คือ ลื่นไป หมดไป สูญหายไป สลายไปจากกามทั้งหลาย ด้วยอาการ
อย่างนี้

(สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า)

โภคทรัพย์ถูกโจรปล้น พระราชาริบเอาไป ไฟไหม้ เสียหาย

อนึ่ง บุคคลผู้เป็นเจ้าของยอมทอดทิ้งสระ

พร้อมทั้งทรัพย์ลื่นไปเพราะความตาย

นักปราชญ์ทราบดังนี้แล้วพึงใช้สอยและให้ทาน

ครั้งให้ทานและใช้สอยตามสมควรแล้ว
จึงไม่ถูกนิทา ย่อมเข้าถึงสวรรค์⁴⁶
รวมความว่า กามเหล่านั้นเชื่อมไป

คำว่า **สัตว์นั้นย่อมเจ็บปวดเหมือนถูกลูกศรแทง** อธิบายว่า สัตว์ผู้ถูกลูกศรเหล็กแทงก็ตาม
ถูกลูกศรกระดูก ลูกศรงา ลูกศรเข่า หรือลูกศรไม้แทงก็ตาม ย่อมเจ็บปวด ดิ้นรน กระสับกระส่าย
เดือดร้อน เจ็บกาย เจ็บใจ ฉันทิ เพราะวัตถุกามแปรเป็นอื่นไป ความเศร้าโศก ความคร่ำครวญ ความ
ทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ความคับแค้นใจย่อมเกิดขึ้น ฉันทิ นั้นเหมือนกัน สัตว์นั้นถูกลูกศรคือกาม และ
ลูกศรคือความเศร้าโศกแทงแล้ว ย่อมเจ็บปวด ดิ้นรน กระสับกระส่าย เดือดร้อน เจ็บกาย เจ็บใจ รวม
ความว่า สัตว์นั้นย่อมเจ็บปวดเหมือนถูกลูกศรแทง ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ถ้าเมื่อสัตว์นั้นอยากได้กามอยู่ เกิดความพอใจแล้ว
กามเหล่านั้นเชื่อมไป สัตว์นั้นย่อมเจ็บปวด
เหมือนถูกลูกศรแทง

[๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**ผู้ใดละกามได้ เหมือนคนเดินเลียงห้าว
ผู้นั้นมีสติ ล่วงพ้นต้นหาที่ชื่อว่าวิสัฏฐิกานี้ในโลก**

ว่าด้วยการละกามโดยเหตุ ๒ อย่าง

คำว่า **ผู้ใด** ในคำว่า **ผู้ใดละกามได้** ได้แก่ ผู้ใด คือ ผู้เช่นใด ผู้ชวนชวาย อย่างไร ผู้ตั้งใจ
อย่างไร ผู้มีประการอย่างไร ผู้ถึงฐานะใด ผู้ประกอบด้วยธรรมใด จะเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์
ศูทร คฤหิษฐ์ บรรพชิต เทวดา หรือมนุษย์ก็ตาม

คำว่า **ละกามได้** อธิบายว่า

คำว่า **กาม** ได้แก่ กาม ๒ อย่าง แบ่งตามหมวด คือ (๑) วัตถุกาม (๒) กิเลสกาม ... เหล่านี้
เรียกว่า วัตถุกาม ... เหล่านี้เรียกว่า กิเลสกาม⁴⁷

คำว่า **ละกามได้** ได้แก่ ละกามได้โดยเหตุ ๒ อย่าง คือ (๑) โดยการข่มไว้ (๒) โดยการตัดขาด

บุคคลละกามได้โดยการข่มไว้ เป็นอย่างไร

คือ บุคคลเมื่อพิจารณาเห็นว่า กามทั้งหลายเปรียบเหมือนร่างโครงกระดูก เพราะให้ความ
ยินดีเล็กน้อย จึงละกามได้โดยการข่มไว้

เมื่อพิจารณาเห็นว่า กามทั้งหลายเปรียบเหมือนชิ้นเนื้อ เพราะเป็นของทั่วไปแก่คนส่วนมาก
จึงละกามได้โดยการข่มไว้

เมื่อพิจารณาเห็นว่า กามทั้งหลายเปรียบเหมือนคบเพลิงหญ้า เพราะไหม้ ลุกลาม จึงละกาม
ได้โดยการข่มไว้

⁴⁶ ดูเทียบ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๑/๕๗-๕๘

⁴⁷ ดูรายละเอียดข้อ ๑/๑-๒

เมื่อพิจารณาเห็นว่า กามทั้งหลายเปรียบเหมือนหลุมถ่านเพลิง เพราะมีความร้อนมาก จึงละกามได้โดยการข่มไว้

เมื่อพิจารณาเห็นว่า กามทั้งหลายเปรียบเหมือนความฝัน เพราะปรากฏชั่วเวลาอันสั้น จึงละกามได้โดยการข่มไว้

เมื่อพิจารณาเห็นว่า กามทั้งหลายเปรียบเหมือนของที่ยืมมา เพราะเป็นของครอบครองชั่วคราวตามกำหนด จึงละกามได้โดยการข่มไว้

เมื่อพิจารณาเห็นว่า กามทั้งหลายเปรียบเหมือนผลไม้คาวตัน เพราะเป็นเหตุ ให้หักและให้ล้ม จึงละกามได้โดยการข่มไว้

เมื่อพิจารณาเห็นว่า กามทั้งหลายเปรียบเหมือนเขียงหั่นเนื้อ เพราะเป็นเครื่องรองรับการตัดฟัน จึงละกามได้โดยการข่มไว้

เมื่อพิจารณาเห็นว่า กามทั้งหลายเปรียบเหมือนหอกหลาว เพราะเป็นเครื่องที่มแทง จึงละกามได้โดยการข่มไว้

เมื่อพิจารณาเห็นว่า กามทั้งหลายเปรียบเหมือนหัวงู เพราะเป็นสิ่งมีภัย เฉพาะหน้า จึงละกามได้โดยการข่มไว้

เมื่อพิจารณาเห็นว่า กามทั้งหลายเปรียบเหมือนกองไฟ เพราะเผาผลาญ จึง ละกามได้โดยการข่มไว้

ว่าด้วยบุคคลที่ละกามได้โดยการข่มไว้ ๑๐ จำพวก

๑. บุคคลกำลังเจริญพุทธานุสสติ ย่อมละกามได้โดยการข่มไว้
๒. บุคคลกำลังเจริญธัมมานุสสติ ย่อมละกามได้โดยการข่มไว้
๓. บุคคลกำลังเจริญสังฆานุสสติ ย่อมละกามได้โดยการข่มไว้
๔. บุคคลกำลังเจริญศีลानุสสติ ย่อมละกามได้โดยการข่มไว้
๕. บุคคลกำลังเจริญจาคานุสสติ ย่อมละกามได้โดยการข่มไว้
๖. บุคคลกำลังเจริญเทวตานุสสติ ย่อมละกามได้โดยการข่มไว้
๗. บุคคลกำลังเจริญอานาปานัสสติ ย่อมละกามได้โดยการข่มไว้
๘. บุคคลกำลังเจริญมรณานุสสติ ย่อมละกามได้โดยการข่มไว้
๙. บุคคลกำลังเจริญกายคตาสติ ย่อมละกามได้โดยการข่มไว้
๑๐. บุคคลกำลังเจริญอุปสมานุสสติ ย่อมละกามได้โดยการข่มไว้

ว่าด้วยบุคคลที่ละกามได้โดยการข่มไว้ ๘ จำพวก

๑. บุคคลกำลังเจริญปฐมฌาน ย่อมละกามได้โดยการข่มไว้
๒. บุคคลกำลังเจริญทุติยฌาน ย่อมละกามได้โดยการข่มไว้
๓. บุคคลกำลังเจริญตติยฌาน ย่อมละกามได้โดยการข่มไว้
๔. บุคคลกำลังเจริญจตุตถฌาน ย่อมละกามได้โดยการข่มไว้
๕. บุคคลกำลังเจริญอากาสนัญญาตนสมาบัติ ย่อมละกามได้โดยการข่มไว้
๖. บุคคลกำลังเจริญวิญญานัญญาตนสมาบัติ ย่อมละกามได้โดยการข่มไว้

๗. บุคคลกำลังเจริญอกาภิญัจญญาตนสมาบัติ ย่อมละกามได้โดยการ ชมไว้
 ๘. บุคคลกำลังเจริญเนวส์ญญานาสัจญญาตนสมาบัติ ย่อมละกามได้โดยการชมไว้

บุคคลชื่อว่าละกามได้โดยการชมไว้ เป็นอย่างไร

ว่าด้วยบุคคลที่ละกามได้โดยการตัดขาด ๔ จำพวก

บุคคลละกามได้โดยการตัดขาด เป็นอย่างไร คือ

๑. บุคคลกำลังเจริญโสดาปัตติมรรค ย่อมละกามอันเป็นเหตุไปสู่อบายได้โดยการตัดขาด
๒. บุคคลกำลังเจริญสกทาคามีมรรค ย่อมละกามอย่างหยาบได้โดยการตัดขาด
๓. บุคคลกำลังเจริญอนาคามีมรรค ย่อมละกามอย่างละเอียดได้โดยการตัดขาด
๔. บุคคลกำลังเจริญอรหัตตมรรค ย่อมละกามได้หมดสิ้น ไม่เหลือทุกสิ่ง ทุกประการ โดยการตัดขาด

บุคคลชื่อว่าละกามได้โดยการตัดขาด เป็นอย่างไร รวมความว่า ผู้ใดละกามได้

คำว่า **เหมือนคนเดินเลียงหัวงู** อธิบายว่า งู เรียกว่า สัปปะ งูชื่อว่าสัปปะเพราะมีความหมายอย่างไร งูชื่อว่าสัปปะ เพราะเลื้อยไป ชื่อว่ากุกะ เพราะเลื้อยไปด้วยชนิด ชื่อว่าอูระคะ เพราะไปด้วยอก ชื่อว่าปันนคะ เพราะมุดหัวไป ชื่อว่าสิริสปะ เพราะนอนพาดหัวบนชนิด ชื่อว่าพิลาสยะ เพราะนอนในรู ชื่อว่าคุหสยะ เพราะ นอนในถ้ำ ชื่อว่าทาสฏาฐะ เพราะมีเขี้ยวเป็นอาวุธ ชื่อว่าโฆรวิสะ เพราะมีพิษร้ายแรง ชื่อว่าทิวหะ เพราะมีลิ้น ๒ แฉก ชื่อว่าทิสัญญะ เพราะลิ้มรสด้วยลิ้น ๒ แฉก บุรุษผู้ปรารถนาจะมีชีวิตอยู่ ไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์ ฟังเดินหลบ หลีก เลียง เบี่ยงหนีหัวงู ฉันทบุคคลผู้รักสุข เกลียดทุกข์ ฟังหลบ หลีก เลียง เบี่ยงหนีกามทั้งหลาย ฉันทนั้นเหมือนกัน รวมความว่าเหมือนคนเดินเลียงหัวงู

คำว่า **ผู้ฉันท** ในคำว่า **ผู้ฉันทมีสติ ล่วงพ้นตัณหาที่ชื่อว่าวิสัตติกานี้ในโลก** ได้แก่ ผู้ละกามได้ ตัณหาตรัสเรียกว่า วิสัตติกา

คือ ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ความคล้อยตามอารมณ์ ความยินดี ความเพลิดเพลิน ความกำหนัดด้วยอำนาจความเพลิดเพลิน ความกำหนัดนักแห่งจิต ความอยาก ความสยบ ความหมกมุ่น ความเห็น ความเห็นกระหาย ความข้องอยู่ ความจมอยู่ ธรรมชาติที่ทำให้พลุกพล่าน ธรรมชาติที่หลอกลวง ธรรมชาติที่ยังสัตว์ให้เกิด ธรรมชาติที่ยังสัตว์ให้เกิดพร้อม ธรรมชาติที่ร้อยรัด ธรรมชาติที่มีข่าย ธรรมชาติที่กำซาบใจ ธรรมชาติที่ซ่านไป ธรรมชาติดุจเส้นด้าย ธรรมชาติที่แผ่ไป ธรรมชาติที่ประมวลงมา ธรรมชาติที่เป็นเพื่อน ความคึงหา ตัณหาที่นำพาไปสู่ภพ ตัณหาจุจปา ตัณหาจุจปาที่บ ความเซยชิด ความเยื่อใย ความห่วงใย ความผูกพัน ความหวัง กิริยาที่หวัง ภาวะที่หวัง ความหวังในรูป ความหวังในเสียง ความหวังในกลิ่น ความหวังในรส ความหวังในโณภูฐัพพะ ความหวังในลาภ ความหวังในทรัพย์ ความหวังในบุตร ความหวังในชีวิต ธรรมชาติที่กระชับ ธรรมชาติที่กระชับบ่อย ๆ ธรรมชาติที่กระชับยิ่ง ความกระชับ กิริยาที่กระชับ ภาวะที่กระชับ ความละโมภ กิริยาที่ละโมภ ภาวะที่ละโมภ ธรรมชาติที่ทำให้หวั่นไหว ภาวะที่ใคร่แต่อารมณ์ดี ๆ ความกำหนัดในฐานะอันไม่ควร ความ

โลกเกินพอดี ความตึงเครียด กิริยาที่ตึงเครียด ความปรารถนา ความไม่พอใจ ความหมายปอง กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ตัณหาในรูปภพ ตัณหาในอรูปภพ ตัณหาในนิโรธ⁴⁸ รูปตัณหา สัททตัณหา คันธ ตัณหา รสตัณหา โผฏฐัพพตัณหา รัสมตัณหา โอะชะ⁴⁹ โยคะ⁵⁰ คันถะ⁵¹ อุปาทาน⁵² อวารณ⁵³ นีวรณ⁵⁴ เครื่องปิดบัง เครื่องผูก อุปกิเลส⁵⁵ อนุสัย⁵⁶ ปริยภูฐาน(กิเลสที่กลุ่มมัจฉิต) ตัณหาจุจเภาวัลย์ ความปรารถนาวัตถุอย่างต่าง ๆ รากเหง้าแห่งทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ แดนเกิดแห่งทุกข์ บ่วงแห่งมาร เบ็ดแห่งมาร วิสัยแห่งมาร ตัณหาจุจแม่น้ำ ตัณหา จุจตาข่าย ตัณหาจุจไช้ตรวน ตัณหาจุจสมุทร อภิขณา(ความเพ่งเล็งอยากได้ของเขา) อกุศลมูลคือโลภะ

คำว่า **วิสัตติกา** อธิบายว่า ตัณหาชื่อว่าวิสัตติกา เพราะมีความหมาย อย่างไร ตัณหาชื่อว่าวิสัตติกา เพราะแผ่ไป ชื่อว่าวิสัตติกา เพราะชานไป ชื่อว่า วิสัตติกา เพราะขยายไป ชื่อว่าวิสัตติกา เพราะครอบงำ ชื่อว่าวิสัตติกา เพราะ สะท้อนไป ชื่อว่าวิสัตติกา เพราะเป็นตัวการให้พุดผิด ชื่อว่าวิสัตติกา เพราะมีราก เป็นพิษ ชื่อว่าวิสัตติกา เพราะมีผลเป็นพิษ ชื่อว่าวิสัตติกา เพราะเป็นตัวการให้บริโภคสิ่งมีพิษ

อีกนัยหนึ่ง ตัณหานั้นแผ่ไป คือ ชานไป ขยายไปในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ตระกูด หมู่คณะ อวาสา ลาก ยศ สรรเสริญ สุข จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจฉัยเภสัชบริขาร กามธาตุ⁵⁷ รูปธาตุ⁵⁸ อรูปธาตุ⁵⁹ กามภพ รูปภพ อรูปภพ สัณญายภาพ อัสัณญายภาพ เนวสัณญายานาสัณญายภาพ เอก

⁴⁸ **ตัณหาในนิโรธ** คือตัณหาที่ประกอบด้วยอุจเฉททิฏฐิ (ขุ.ม.อ. (บาลี) ๓/๓๙)

⁴⁹ **โอะชะ** คือสภาวะอันเป็นดุจกระแสน้ำหลากท่วมใจสัตว์ ได้แก่ กาม ภพ ทิฏฐิ อวิชชา (ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๙๒)

⁵⁰ **โยคะ** คือสภาวะอันประกอบสัตว์ไว้ในภพ ได้แก่ กาม ภพ ทิฏฐิ อวิชชา (ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๙๒)

⁵¹ **คันถะ** ดูรายละเอียดข้อ ๙๒/๒๘๖

⁵² **อุปาทาน** คือ ความยึดมั่นด้วยอำนาจกิเลส มี ๔ คือ (๑) กามอุปาทาน ความยึดมั่นในกาม (๒) ทิฏฐูปาทาน ความยึดมั่นในทิฏฐิ (๓) สัสสัพพตูปาทาน ความยึดมั่นในศีลและพรต (๔) อัตตวาทูปาทาน ความยึดมั่น วาทะของตน (ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๙๒)

⁵³ **อวารณ** คือสภาวะที่ขัดขวางจิตไม่ให้อำนาจในคุณธรรม (ขุ.ม.อ. (บาลี) ๓/๓๙)

⁵⁴ **นีวรณ** คือสภาวะที่กั้นจิตไม่ให้บรรลุความดี มี ๕ อย่าง (ดูความหมายข้อ ๕/๑๗)

⁵⁵ **อุปกิเลส** คือสภาวะที่ทำให้จิตเศร้าหมองขุ่นมัว มี ๑๖ อย่าง (ดูรายละเอียดข้อ ๕/๑๗)

⁵⁶ **อนุสัย** คือกิเลสที่แฝงตัวนอนเนื่องอยู่ในสันดานของสัตว์ มี ๗ คือ (๑) กามราคะ ความกำหนัดในกาม (๒) ปฏิฆะ ความหงุดหงิดขัดเคือง (๓) ทิฏฐิ ความเห็นผิด (๔) วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย (๕) มานะ ความถือตัว (๖) ภวราคะ ความกำหนัดในภพ (๗) อวิชชา ความไม่รู้จริง (ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๓๓๗)

⁵⁷ ดูเชิงอรรถข้อ ๑/๒

⁵⁸ ดูเชิงอรรถข้อ ๑/๒

⁵⁹ ดูเชิงอรรถข้อ ๑/๒

โวหารภาพ⁶⁰ จตุโวหารภาพ⁶¹ ปัญจโวหารภาพ⁶² อดีต อนาคต ปัจจุบัน รูปที่เห็นแล้ว เสียงที่ได้ยินแล้ว กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่รับรู้แล้ว และธรรมารมณที่พึงรู้แจ้ง ฉะนั้น จึงชื่อว่าวิสตติกา

คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในอบายโลก มนุษยโลก เทวโลก ชั้นธโลก(โลกคือ ชั้น ๕) ชาติโลก(โลกคือธาตุ ๑๘) อายตนโลก(โลกคืออายตนะ ๑๒)

คำว่า **มีสติ** อธิบายว่า มีสติด้วยเหตุ ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัฏฐานพิจารณาภายในกาย
๒. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัฏฐานพิจารณาเวทนาในเวทนาทั้งหลาย
๓. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัฏฐานพิจารณาจิตในจิต
๔. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัฏฐานพิจารณาธรรมในธรรมทั้งหลาย

มีสติด้วยเหตุอีก ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่ามีสติ เพราะเว้นจากความเป็นผู้ไม่มีสติ
๒. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้กระทำสิ่งทั้งหลายที่ควรทำด้วยสติ
๓. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้กำจัดสิ่งทั้งหลายที่เป็นฝ่ายตรงข้ามกับสติ
๔. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้ไม่หลงลืมธรรมทั้งหลายที่เป็นมูลเหตุแห่งสติ

มีสติด้วยเหตุอีก ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยสติ
๒. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้ชำนาญในสติ
๓. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้คล่องแคล่วในสติ
๔. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้ไม่หวนกลับจากสติ

มีสติด้วยเหตุอีก ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่ามีสติ เพราะมีอยู่ตามปกติ
๒. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้สงบ
๓. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้ระงับ
๔. ชื่อว่ามีสติ เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยธรรมของสัตบุรุษ

(มีสติด้วยเหตุอีก ๑๐ อย่าง คือ)

๑. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงพุทธานุคุณ
๒. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงธรรมคุณ
๓. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงสังฆคุณ
๔. ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงศีลที่ตนรักษา

⁶⁰ **เอกโวหารภาพ** คือภาพที่ประกอบด้วยรูปชั้น ๑ หรือภาพที่มีชั้น ๑ ได้แก่ อสัณฺญาภาพ

⁶¹ **จตุโวหารภาพ** คือภาพที่ประกอบด้วยรูปชั้น ๔ หรือภาพที่มีชั้น ๔ ได้แก่ อรูปภาพ

⁶² **ปัญจโวหารภาพ** คือภาพที่ประกอบด้วยชั้น ๕ หรือภาพที่มีชั้น ๕ ปัญจโวหารภาพนี้เป็นภาพด้วย เป็นเอกเทศแห่งรูปภาพด้วย (ช.ม.อ. (บาลี) ๓/๔๒)

๕. เชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงทานที่ตนบริจาคแล้ว
๖. เชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงคุณที่ทำคนให้เป็นเทวดา
๗. เชื่อว่ามีสติ เพราะตั้งสติกำหนดลมหายใจเข้าออก
๘. เชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงความตายที่จะต้องมามีเป็นธรรมดา
๙. เชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกทั่วไปในกาย(ให้เห็นว่าไม่งาม)
๑๐. เชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงธรรมเป็นที่สงบระงับ(กิเลสและความทุกข์) คือ นิพพาน

สติ คือ ความตามระลึกถึง ความระลึกได้เฉพาะหน้า สติ คือ ความระลึกได้ ความจำได้ ความไม่เลือนลอย ความไม่หลงลืม สติ คือ สตินทรีย์(สติที่เป็นใหญ่) สติพละ(สติที่เป็นกำลัง) สัมมาสติ(ระลึกชอบ) สติสัมโพชฌงค์(สติที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ธรรม) เอกายนมรรค(สติที่เป็นทางเอก) นี้แหละ ตรัสเรียกว่าสติ บุคคลผู้ประกอบ ประกอบพร้อม ดำเนินไป ดำเนินไปพร้อม เป็นไป เป็นไปพร้อม เพียบพร้อมแล้วด้วยสตินี้ ผู้นั้นพระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่าผู้มีสติ

คำว่า **ผู้นั้นมีสติ ล่วงพ้นต้นเหตุที่ชื่อว่าวิสัจจิกานี้ในโลก** อธิบายว่า ผู้มีสติยอมข้าม ข้ามไป ข้ามพ้น ก้าวล่วง ล่วงเลยต้นเหตุที่ชื่อว่าวิสัจจิกานี้ในโลก รวม ความว่า ผู้นั้นมีสติ ล่วงพ้นต้นเหตุที่ชื่อว่าวิสัจจิกานี้ในโลก ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ผู้ใดละกามได้ เหมือนคนเดินเลี้ยงห้วง
ผู้นั้นมีสติ ล่วงพ้นต้นเหตุที่ชื่อว่าวิสัจจิกานี้ในโลก

[๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

นรชนใดปรารถนาเนือง ๆ ซึ่งไร่นา ที่ดิน เงิน

โค ม้า ทาส บุรุษ สตรี พวกพ้อง หรือกามเป็นอันมาก

คำว่า **ไร่นา** ในคำว่า **ไร่นา ที่ดิน เงิน** ได้แก่ นาข้าวสาลี นาข้าว ไร่ถั่วเขียว ไร่ถั่วราชมาศ นาข้าวเหนียว นาข้าวละมาน ไร่งา

คำว่า **ที่ดิน** ได้แก่ ที่ปลูกเรือน ที่สร้างยุ้งฉาง ที่หน้าเรือน ที่หลังเรือน ที่สวน ที่อยู่

คำว่า **เงิน** ได้แก่ เหรียญกษาปณ์ ตรัสเรียกว่า เงิน รวมความว่า ไร่นา ที่ดิน เงิน

คำว่า **โค ม้า ทาส บุรุษ** มีอธิบายดังนี้ โคทั้งหลายตรัสเรียกว่า **โค** สัตว์ทั้งหลายมีปศุสัตว์ เป็นต้นตรัสเรียกว่า **ม้า**

คำว่า **ทาส** ได้แก่ ทาส ๔ จำพวก คือ

๑. ทาสที่เกิดภายใน(ทาสในเรือนเบี้ย)
๒. ทาสที่ซื้อมาด้วยทรัพย์(ทาสสินไถ่)
๓. ผู้สมัครเป็นทาสเอง
๔. เซลยที่ตกเป็นทาส

(สมจริงดังที่วิภูรบัณฑิตโพธิสัตว์กล่าวไว้ว่า)

คนบางพวกเป็นทาสโดยกำเนิด

บางพวกเป็นทาสที่เขาซื้อมาด้วยทรัพย์

บางพวกสมัครเข้าเป็นทาสเอง

บางพวกตกเป็นเชลยจึงยอมเป็นทาส⁶³

คำว่า **บุรุษ** ได้แก่ บุรุษ ๓ จำพวก คือ

๑. ลูกจ้าง
๒. กรรมกร
๓. พวกอยู่อาศัย รวมความว่า โค ม้า ทาส บุรุษ

คำว่า **สตรี พวกพ้อง หรือกามเป็นอันมาก** มีอธิบายดังนี้ หญิงที่มีผู้คุ้มครอง ตรัสเรียกว่า

สตรี

คำว่า **พวกพ้อง** ได้แก่ พวกพ้อง ๔ จำพวก คือ

๑. พวกพ้องโดยความเป็นญาติ
๒. พวกพ้องโดยสืบตระกูล
๓. พวกพ้องโดยการร่วมเรียนมนต์
๔. พวกพ้องโดยการร่วมเรียนศิลปวิทยา

คำว่า **กามเป็นอันมาก** อธิบายว่า กามหลายอย่าง กามหลายอย่างเหล่านี้ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่น่าชอบใจ รวมความว่า สตรี พวกพ้อง หรือ กามเป็นอันมาก

คำว่า **ใด** ในคำว่า **นรชนใดปรารถนาเนื่อง ๆ** อธิบายว่า ผู้ใด ผู้เช่นใด ผู้ชวนชวายเป็นอย่างไร ผู้ตั้งใจอย่างไร ผู้มีประการอย่างไร ผู้เข้าถึงฐานะอย่างไร ผู้ประกอบด้วยกรรมใด จะเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คฤหบดี บรพชิต เทวดา หรือมนุษย์ก็ตาม

คำว่า **นรชน** ได้แก่ สัตว์ นรชน มานพ บุรุษ บุคคล ผู้มีชีวิต ผู้เกิด สัตว์เกิด ผู้เป็นไปตามกรรม มนุษย์

คำว่า **ปรารถนาเนื่อง ๆ** ได้แก่ ปรารถนา ปรารถนาเสมอ ๆ ปรารถนาทั่วไป ปรารถนายิ่ง ๆ ขึ้นไป ในวัตถุทุกามเพราะกิเลสกาม รวมความว่า นรชนใดปรารถนา เนื่อง ๆ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

นรชนใดปรารถนาเนื่อง ๆ ซึ่งไร่นา ที่ดิน เงิน
โค ม้า ทาส บุรุษ สตรี พวกพ้อง หรือกามเป็นอันมาก

[๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

กิเลสทั้งหลายอันไม่มีกำลังครอบงำนรชนนั้น
อันตรายทั้งหลายย่อมมีนรชนนั้น
เพราะอันตรายนั้น ทุกข์จึงติดตามนรชนนั้นไป
เหมือนน้ำไหลเข้าเรือรั่ว ฉะนั้น

⁶³ ดูเทียบ ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๔๔๕/๔๐๙

คำว่า **อันไม่มีกำลัง ในคำว่า** กิเลสทั้งหลายอันไม่มีกำลังครอบงำนรชนนั้น อธิบายว่า กิเลสอันไม่มีกำลัง คือ อ่อนกำลัง มีกำลังน้อย มีเรี่ยวแรงน้อย เลว ทราม เสื่อม ต่ำ น่ารังเกียจ หยาบช้ำ เล็กน้อย กิเลสเหล่านั้นย่อมเข้าครอบครอง ยึดครอง ครอบงำ ท่วมทับ รัตรึง ย่ำยีบุคคลนั้น รวมความว่า กิเลสทั้งหลายอันไม่มีกำลังครอบงำนรชนนั้น อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง สัทธาพละ วิริยพละ สติพละ สมาธิพละ ปัญญาพละ หิริพละ โอตตัปปพละ ย่อมไม่มีแก่บุคคลใด กิเลสเหล่านั้นย่อมเข้าครอบครอง ยึดครอง ครอบงำ ท่วมทับ รัตรึง ย่ำยีบุคคลนั้นผู้ไม่มีกำลัง อ่อนกำลัง มีกำลังน้อย มี เรี่ยวแรงน้อย เลว ทราม เสื่อม ต่ำ น่ารังเกียจ หยาบช้ำ เล็กน้อย รวมความว่า กิเลสทั้งหลายอันไม่มีกำลังครอบงำนรชนนั้น อย่างนี้บ้าง

ว่าด้วยอันตราย ๒ อย่าง

คำว่า **อันตรายทั้งหลาย ในคำว่า** **อันตรายทั้งหลายย่ำยีนรชนนั้น** ได้แก่ **อันตราย ๒ อย่าง** คือ (๑) **อันตรายที่ปรากฏ** (๒) **อันตรายที่ไม่ปรากฏ**

อันตรายที่ปรากฏ คืออะไร

คือ ราชสีห์ เสือโคร่ง เสือเหลือง หมี เสือดาว สุนัขป่า โค กระบือ ช้าง งู แมงป่อง ตะขาบ ใจรคนที่ได้ก่อกรรมไว้ หรือยังมีได้ก่อกรรมไว้ โรคทางตา โรคทางหู โรคทางจมูก โรคทางลิ้น โรคทางกาย โรคศีรษะ โรคหู โรคปาก โรคฟัน โรคใจ โรคหืด ไข้หวัด ไข้พิษ ไข้เชื้อมซึม โรคท้อง เป็นลมสลบ ลงแดง จุกเสียด อหิวาตกโรค โรคเรื้อน ฝี กลาก มองคร่อ⁶⁴ ลมบ้าหมู หิดเปื่อย หิดด้าน หิด หูด โรค ละลอก โรคดีซ่าน โรคเบาหวาน โรคเริม โรคพุพอง โรคครีตีสีดวงทวาร ความเจ็บป่วยที่เกิดจากดี ความเจ็บป่วยที่เกิดจากเสมหะ ความเจ็บป่วยที่เกิด จากลม ไข้สันนิบาต ความเจ็บป่วยที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงฤดูกาล ความเจ็บป่วยที่เกิดจากการผลัดเปลี่ยนอิริยาบถไม่ได้ส่วนกัน ความเจ็บป่วยที่เกิดจากความพากเพียรเกินกำลัง ความเจ็บป่วยที่เกิดจากผลกรรม ความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย ปวดอุจจาระ ปวดปัสสาวะ ความเจ็บป่วยที่เกิดจากสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลาน เหล่านี้เรียกว่า **อันตรายที่ปรากฏ**

อันตรายที่ไม่ปรากฏ คืออะไร

คือ กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต กามฉันทนิวรรณ(สิ่งกัณจิตไม่ให้อำนาจในคุณธรรม คือ ความพอใจในกาม) พยาบาทนิวรรณ (สิ่งกัณจิตไม่ให้อำนาจใน คุณธรรม คือความคิดปองร้าย) ถีนมิทนิวรรณ(สิ่งกัณจิตไม่ให้อำนาจในคุณธรรม คือความหดหู่และเซื่องซึม) อุทัจจกุกุกุจนิวรรณ(สิ่งกัณจิตไม่ให้อำนาจในคุณธรรม คือความฟุ้งซ่านและร้อนใจ) วิจิกิจฉานนิวรรณ(สิ่งกัณจิตไม่ให้อำนาจในคุณธรรม คือความลึกลับสงสัย) ราคะ โทสะ โมหะ โภคะ(ความโกรธ) อุปนาหะ(ความผูกโกรธ) มกฺขะ (ความลบลู่คุณท่าน) ปฬาสะ(ความตีเสมอ) อีสสา(ความริษยา) มัจฉริยะ (ความตระหนี่) มายา(ความหลอกหลวง) สาถยยะ(ความโอ้อวด) ถัมภะ(ความหิวดี) สารัมภะ(ความแข่งดี) มานะ(ความถือตัว) อติมานะ(ความดูหมิ่น) มทะ(ความ มัวเมา) ปมาทะ(ความประมาท) กิเลสทุก

⁶⁴ **มองคร่อ** คือโรคหลอดลมโป่งพองทำให้ผอมแห้ง (ขุ.ม.อ. (บาลี) ๕/๕๘)

ชนิด ทุจริตทุกทาง ความกระวนกระวายทุกอย่าง ความเร่าร้อนทุกสถาน ความเดือดร้อนทุกประการ อกุลสลาภิสังขาร⁶⁵ ทุกประเภท เหล่านี้เรียกว่า อันตรายที่ไม่ปรากฏ

คำว่า **อันตรายทั้งหลาย** อธิบายว่า ชื่อว่าอันตราย เพราะมีความหมาย อย่างไร ชื่อว่าอันตราย เพราะครอบงำ ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นไปเพื่อความเสื่อม ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นอกุศลธรรมที่อาศัยอยู่ในอัตภาพ

ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะครอบงำ เป็นอย่างไร

คือ อันตรายเหล่านั้นย่อมเข้าครอบครอง ยึดครอง ครอบงำ ท่วมทับ รัตรึง ย่ำยีบุคคลนั้น ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะครอบงำ เป็นอย่างนี้

ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นไปเพื่อความเสื่อม เป็นอย่างไร

คือ อันตรายเหล่านั้น ย่อมเป็นไปเพื่อความสูญ เพื่อความเสื่อมไปแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย กุศลธรรมอะไรบ้าง อันตรายเหล่านั้น ย่อมเป็นไปเพื่อความสูญ เพื่อความเสื่อมไปแห่งกุศลธรรมเหล่านี้ คือ การปฏิบัติชอบ การปฏิบัติเหมาะสม การปฏิบัติที่ไม่เป็นข้าศึก การปฏิบัติไม่คลาดเคลื่อน การปฏิบัติที่เอื้อประโยชน์ การปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลักธรรม การรักษาศีลให้บริบูรณ์ ความเป็นผู้สำรวจอินทรีย์ทั้ง ๖ (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภค อาหาร ความเป็นผู้มีความเพียรเครื่องตั้งอยู่เสมอ สติสัมปชัญญะ ความหมั่นเจริญสติปัฏฐาน ๔ ความหมั่นเจริญสัมมัปปธาน ๔ ความหมั่นเจริญอิทธิบาท ๔ ความหมั่นเจริญอินทรีย์ ๕ ความหมั่นเจริญพละ ๕ ความหมั่นเจริญโพชฌงค์ ๗ ความหมั่นเจริญอริยมรรคมีองค์⁶⁶ ๘ ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นไปเพื่อความเสื่อม เป็นอย่างนี้

ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นอกุศลธรรมที่อาศัยอยู่ในอัตภาพ เป็นอย่างไร

คือ บาบอกุศลธรรมเหล่านี้ ย่อมเกิดขึ้นในอัตภาพนั้น มีอัตภาพเป็นที่อาศัย เปรียบเหมือนสัตว์ที่อาศัยรูย่อมอยู่ในรู สัตว์ที่อาศัยน้ำย่อมอยู่ในน้ำ สัตว์ที่อาศัยป่าย่อมอยู่ในป่า สัตว์ที่อาศัยต้นไม้ย่อมอยู่บนต้นไม้ ฉนั้นใด บาบอกุศลธรรมเหล่านี้ ย่อมเกิดในอัตภาพนั้น มีอัตภาพเป็นที่อาศัย ฉนั้นนั้นเหมือนกัน ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นอกุศลธรรมที่อาศัยอยู่ในอัตภาพ เป็นอย่างนี้บ้าง

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่กับกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ภายใน ผู้อยู่กับกิเลสที่ฟุ้งขึ้น ย่อมอยู่เป็นทุกข์ ไม่สบาย ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่กับกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ภายใน ผู้อยู่กับกิเลสที่ฟุ้งขึ้น ย่อมอยู่เป็นทุกข์ ไม่สบาย เป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย บาบอกุศลธรรมทั้งหลาย มีความดำรงชานไป เกื้อกูลแก่สังโยชน์ ย่อมเกิดขึ้นแก่ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะตาเห็นรูป บาบอกุศลธรรมทั้งหลาย ย่อมอยู่ ย่อมชานไปภายในของภิกษุนั้น เพราะฉะนั้น จึงตรัสเรียกภิกษุนั้น

⁶⁵ อกุลสลาภิสังขาร คือสภาพที่ปรุงแต่งผลแห่งการกระทำของบุคคลในกรรมที่ชั่ว เป็นอกุศลกรรม ได้แก่ อกุลสเจตนา (ขุ.ม.อ. (บาลี) ๕/๖๒)

⁶⁶ อริยมรรคมีองค์ ๘ คือ (๑) สัมมาทิฐิ(เห็นชอบ) (๒) สัมมาสังกัปปะ(ดำริชอบ) (๓) สัมมาวาจา(เจรจาชอบ) (๔) สัมมากรรม(กระทำชอบ) (๕) สัมมาอาชีวะ(เลี้ยงชีพชอบ) (๖) สัมมาวายามะ(พยายามชอบ) (๗) สัมมาสติ(ระลึกชอบ) (๘) สัมมาสมาธิ(ตั้งสติมั่นชอบ) (ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๕/๑๒๖)

ว่า “ผู้อยู่กับกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ภายใน” บาบอกุศลธรรมเหล่านั้น ย่อม ฟุ้งขึ้นท่วมภิกษุ นั้น เพราะ ฉะนั้น พระองค์จึงตรัสเรียกภิกษุ นั้นว่า “ผู้อยู่กับกิเลสที่ฟุ้งขึ้น”

ภิกษุทั้งหลาย อีกนัยหนึ่ง บาบอกุศลธรรมทั้งหลาย มีความดำริชานไป เกื้อกูลแก่สังโยชน์ ย่อมเกิดขึ้นแก่ภิกษุ เพราะหู่ได้ยินเสียง ... เพราะจุมูกได้กลิ่น ... เพราะลิ้นลิ้มรส ... เพราะกายได้รับ สัมผัส ... เพราะใจรู้ธรรมารมณฺ์ บาบอกุศลธรรมทั้งหลาย ย่อมอยู่ ย่อมชานไปภายในของภิกษุ นั้น เพราะฉะนั้น จึงตรัสเรียกภิกษุ นั้นว่า “ผู้อยู่กับกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ภายใน” บาบอกุศลธรรมเหล่านั้น ย่อมฟุ้งขึ้นท่วมภิกษุ นั้น เพราะฉะนั้น จึงตรัสเรียกภิกษุ นั้นว่า “ผู้อยู่กับกิเลสที่ฟุ้งขึ้น” ภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แล ภิกษุผู้อยู่กับกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ภายใน ผู้อยู่กับกิเลสที่ฟุ้งขึ้น ย่อมอยู่เป็นทุกข์ไม่สบาย”⁶⁷ ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นอกุศลธรรมที่อาศัยอยู่ใน อตภาพ เป็นอย่างนี้บ้าง

ว่าด้วยธรรม ๓ ประการ เป็นมลทินภายใน

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการเหล่านี้ เป็นมลทิน ภายใน เป็นอมิตรภายใน เป็นศัตรูภายใน เป็นเพศฉมาตภายใน เป็นข้าศึกภายใน ธรรม ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. โลกะ เป็นมลทินภายใน เป็นอมิตรภายใน เป็นศัตรูภายใน เป็นเพศฉมาต ภายใน เป็นข้าศึกภายใน
๒. โทสะ เป็นมลทินภายใน เป็นอมิตรภายใน เป็นศัตรูภายใน เป็นเพศฉมาต ภายใน เป็นข้าศึกภายใน
๓. โมหะ เป็นมลทินภายใน เป็นอมิตรภายใน เป็นศัตรูภายใน เป็นเพศฉมาต ภายใน เป็นข้าศึกภายใน

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการเหล่านี้แล ชื่อว่าเป็นมลทินภายใน เป็นอมิตรภายใน เป็นศัตรู ภายใน เป็นเพศฉมาตภายใน เป็นข้าศึกภายใน”⁶⁸

(พระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดา ครั้นตรัสเวรยการณฺ์ภาษิตนี้แล้ว จึงได้ตรัส คาถาประพันธ์ต่อ ไปอีกว่า)

โลกะก่อให้เกิดสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์
 โลกะทำให้จิตกำเริบ โลกะเป็นภัยที่เกิดภายใน
 คน (ส่วนมาก)ไม่รู้จักภัยนั้น
 คนโลกไม่รู้จักผล คนโลกไม่รู้จักเหตุ
 ความโลภครอบงำนรชนเมื่อใด
 ความมีดบอดย่อมมีเมื่อนั้น
 โทสะก่อให้เกิดสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์
 โทสะทำให้จิตกำเริบ โทสะเป็นภัยที่เกิดภายใน

⁶⁷ ดูเทียบ ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๕๑/๑๘๔

⁶⁸ ดูเทียบ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๑๓/๑๓๐

คน (ส่วนมาก)ไม่รู้จักภัยนั้น

คนโกรธไม่รู้จักผล คนโกรธไม่รู้จักเหตุ
ความโกรธครอบงำารชนเมื่อใด
ความมีดีบอดย้อมมีเมื่อนั้น

โมหะก่อให้เกิดสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์
โมหะทำให้จิตกำเริบ โมหะเป็นภัยที่เกิดภายใน
คน (ส่วนมาก)ไม่รู้จักภัยนั้น

คนหลงไม่รู้จักผล คนหลงไม่รู้จักเหตุ
ความหลงครอบงำารชนเมื่อใด
ความมีดีบอดย้อมมีเมื่อนั้น⁶⁹

ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นอกุศลธรรมที่นอนเนื่องอยู่ในอตภาพ เป็นอย่างนี้บ้าง
สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “มหาบพิตร ธรรม ๓ ประการ เมื่อเกิดขึ้น
ภายใน(จิต)ของบุรุษ ย่อมเกิดขึ้นเพื่อความไม่เป็นประโยชน์ เพื่อความทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่ผาสุก
ธรรม ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. โลกธรรมเมื่อเกิดขึ้นภายใน(จิต)ของบุรุษ ย่อมเกิดขึ้นเพื่อความไม่เป็น
ประโยชน์ เพื่อความทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่ผาสุก
๒. โทษธรรมเมื่อเกิดขึ้นภายใน(จิต)ของบุรุษ ย่อมเกิดขึ้นเพื่อความไม่ เป็น
ประโยชน์ เพื่อความทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่ผาสุก
๓. โมหธรรมเมื่อเกิดขึ้นภายใน(จิต)ของบุรุษ ย่อมเกิดขึ้นเพื่อความไม่เป็น
ประโยชน์ เพื่อความทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่ผาสุก

มหาบพิตร ธรรม ๓ ประการเหล่านี้แล เมื่อเกิดขึ้นภายใน(จิต)ของบุรุษ ย่อมเกิดขึ้นเพื่อความ
ไม่เป็นประโยชน์ เพื่อความทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่ผาสุก”

(พระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดา ครั้นตรัสเวรยาภรณ์ภาษิตนี้แล้ว จึงได้ตรัส คาถาประพันธ์ต่อ
ไปอีกว่า)

โลภะ โทสะ และโมหะ เกิดขึ้นในตน
ย่อมทำร้ายบุรุษผู้มีจิตเลวทราม
เหมือนขุยไผ่กำจัดต้นไผ่ ฉะนั้น⁷⁰

ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นอกุศลธรรมที่นอนเนื่องอยู่ในอตภาพ เป็นอย่างนี้บ้าง
สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

ราคะ และโทสะ มีอตภาพนี้เป็นต้นเหตุ
ความไม่ยินดีกุศลธรรม

⁶⁹ ดูเทียบ ชุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๘๘/๕๔๗, ชุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๒๘/๔๒๘

⁷⁰ ดูเทียบ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๑๓/๑๓๒, ชุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๕๐/๕๐๓, ชุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๒๘/๔๒๘

ความยินดีที่งามคุณซึ่งทำให้ชนลูก เกิดจากอัฐภาพนี้

บาปวิตก⁷¹ ในใจ เกิดขึ้นจากอัฐภาพนี้

ย่อมผูกใจคนไว้ เหมือนพวกเด็กผูกตีนกาไว้ ฉะนั้น⁷²

ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะเป็นอกุศลธรรมที่นอนเนื่องอยู่ในอัฐภาพ เป็นอย่างนี้บ้าง

คำว่า **อันตรายทั้งหลายย่ำยีนรชนนั้น** ได้แก่ อันตรายเหล่านั้นย่อมเข้า ครอบครอง ยึด ครอบงำ ท่วมทับ รัตรึง ย่ำยี่ปุคคลนั้น รวมความว่า อันตรายทั้งหลายย่ำยีนรชนนั้น

คำว่า **นั้น** ในคำว่า **เพราะอันตรายนั้น ทุกข์จึงติดตามรชนนั้นไป** อธิบายว่า เพราะอันตรายนั้น ๆ ทุกข์จึงติดตาม ไปตาม ไล่ตามบุคคลนั้น คือ ชาติทุกข์ จึงติดตาม ไปตาม ไล่ตาม ชรา ทุกข์ ... พยาธิทุกข์ ... มรณทุกข์ ... ทุกข์คือความเศร้าโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ความคับแค้นใจ ... ทุกข์เนื่องจากการเกิดในนรก ... ทุกข์เนื่องจากการเกิดในกำเนิดเดรัจฉาน ... ทุกข์เนื่องจากการเกิดในเปตวิสัย ... ทุกข์เนื่องจากการเกิดในโลกมนุษย์ ... ทุกข์เนื่องจากการถือกำเนิดในครรรค์ ... ทุกข์เนื่องจากการอยู่ในครรรค์ ... ทุกข์เนื่องจากการหลุดจากครรรค์ ... ทุกข์ที่สืบเนื่องมาจากผู้เกิด ... ทุกข์ของผู้เกิดที่เนื่องมาจากผู้อื่น ... ทุกข์ที่เกิดจากความพยายามของตนเอง ... ทุกข์ที่เกิดจากความพยายามของผู้อื่น ... ความทุกข์กาย ทุกข์ใจ ... ทุกข์ที่เกิดจากสังขาร ... ทุกข์ที่เกิดจากความแปรผัน ... โรคทางตา โรคทางหู โรค ทางจมูก โรคทางลิ้น โรคทางกาย โรคศีรษะ โรคหู โรคปาก โรคฟัน โรคไอ โรคหืด ไข้หวัด ไข้พิษ ไข้เชื่อมซึม โรคท้อง เป็นลมสลบ ลงแดง จุกเสียด อหิวาตกโรค โรค เรื้อน ฝี กลาก มองคร้อ ลมบ้าหมู หิดเปื่อย หิดด้าน หิด หูด โรคละลอก โรคดีซ่าน โรคเบาหวาน โรคเริม โรคพุพอง โรคครีตสีดวงทวาร ความเจ็บป่วยที่เกิดจากดี ความเจ็บป่วยที่เกิดจากเสมหะ ความเจ็บป่วยที่เกิดจากลม ไข้สันนิบาต ความเจ็บป่วยที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงฤดูกาล ความเจ็บป่วยที่เกิดจากการผลัดเปลี่ยนอิริยาบถไม่ได้ส่วนกัน ความเจ็บป่วยที่เกิดจากความพากเพียรเกินกำลัง ความเจ็บป่วยที่เกิดจากผลกระทบ ความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย ปวดอุจจาระ ปวด ปัสสาวะ ทุกข์ที่เกิดจากสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลาน ทุกข์เพราะมารดา ตาย ทุกข์เพราะบิดาตาย ทุกข์เพราะพี่ชายน้องชายตาย ทุกข์เพราะ พี่สาวน้องสาวตาย ทุกข์เพราะ บุตรตาย ทุกข์เพราะธิดาตาย ทุกข์เพราะความพินาศ ของญาติ ทุกข์เพราะโรคทรัพย์พินาศ ทุกข์ เพราะความเสียหายที่เกิดจากโรค ทุกข์เพราะสีลวิบัติ ทุกข์เพราะทิวสิวิบัติจึงติดตาม ไปตาม ไล่ตาม บุคคลนั้น รวมความว่า เพราะอันตรายนั้น ทุกข์จึงติดตามรชนนั้นไป

คำว่า **เหมือนน้ำไหลเข้าเรือรั่ว** อธิบายว่า เปรียบเหมือนน้ำไหลเข้าเรือรั่ว คือ น้ำไหลเข้า ฟุ้ง เข้า ทะลักเข้าตามรอยรั่วนั้น ๆ ได้แก่ น้ำไหลเข้า ฟุ้งเข้า ทะลักเข้า ด้านหัวเรือบ้าง ด้านท้ายเรือบ้าง ด้านท้องเรือบ้าง ด้านข้างเรือบ้าง ฉนั้นใด เพราะอันตรายนั้น ๆ ทุกข์จึงติดตาม ไปตาม ไล่ตามบุคคลนั้น คือ ชาติทุกข์ ... ทุกข์เพราะทิวสิวิบัติจึงติดตาม ไปตาม ไล่ตามบุคคลนั้น เหมือนกันฉนั้นนั้น รวมความว่า เหมือนน้ำไหลเข้าเรือรั่ว ด้วยเหตุฉนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

⁷¹ **บาปวิตก** คือความตรึกเกี่ยวกับเรื่องบาป ความคิดในเรื่องบาป

⁷² ดูเทียบ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๓๗/๓๔๐, ชุ.ส. (ไทย) ๒๕/๒๓๔/๕๖๔, ชุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๒๘/๔๒๙

กิเลสทั้งหลายอันไม่มีกำลังครอบงำนรชนนั้น
 อันตรายทั้งหลายย่ำยีนรชนนั้น
 เพราะอันตรายนั้น ทุกข์จึงติดตามนรชนนั้นไป
 เหมือนน้ำไหลเข้าเรือรั่ว ฉะนั้น

[๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**เพราะฉะนั้น สัตว์เกิดพึงมีสติทุกเมื่อ ละครวมทั้งหลายได้
 ครั้นละครวมเหล่านั้นได้แล้ว พึงข้ามโอฆะ⁷³ ได้
 เหมือนคนวิดน้ำเรือแล้วไปถึงฝั่งได้ ฉะนั้น**

คำว่า **เพราะฉะนั้น** ในคำว่า **เพราะฉะนั้น สัตว์เกิดพึงมีสติทุกเมื่อ** ได้แก่ **เพราะฉะนั้น** คือ เพราะการณนั้น เพราะเหตุานั้น เพราะปัจจัยนั้น เพราะต้นเหตุ นั้น สัตว์เกิดเมื่อเห็นโทษนั้นในกามทั้งหลาย รวมความว่า เพราะฉะนั้น

คำว่า **สัตว์เกิด** ได้แก่ สัตว์ คือ นรชน มานพ บุรุษ บุคคล ผู้มีชีวิต ผู้เกิด สัตว์เกิด ผู้เป็นไปตามกรรม มนุษย์

คำว่า **ทุกเมื่อ** อธิบายว่า ทุกเมื่อ คือ ในกาลทั้งปวง ตลอดกาลทั้งปวง ตลอดกาลเป็นนิจ ตลอดกาลยังยืน ตลอดกาลต่อเนื่องกัน ตลอดกาลสืบเนื่องกัน ตลอดกาลติดต่อกัน ตลอดกาลเป็นลำดับ ตลอดกาลติดต่อกันเหมือนระลอกคลื่น ตลอดกาลเป็นไปต่อเนื่องไม่ขาดสาย ตลอดกาลสืบต่อกันกระชั้นชิด ตลอดกาล ก่อนภัต หลังภัต ตลอดปฐมยาม มัชฌิมยาม ปัจฉิมยาม ตลอดข้างแรม ข้างขึ้น ตลอดฤดูฝน ฤดูหนาว ฤดูร้อน ตลอดปฐมวัย มัชฌิมวัย ปัจฉิมวัย

ว่าด้วยผู้มีสติทุกเมื่อ

คำว่า **มีสติ** อธิบายว่า มีสติด้วยเหตุ ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัฏฐานพิจารณาภายในกาย
๒. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัฏฐานพิจารณาเวทนาในเวทนาทั้งหลาย
๓. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัฏฐานพิจารณาจิตในจิต
๔. ชื่อว่ามีสติ เมื่อเจริญสติปัฏฐานพิจารณาธรรมในธรรมทั้งหลาย

ชื่อว่ามีสติด้วยเหตุอีก ๔ อย่าง ... สัตว์เกิดนั้นพระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า ผู้มีสติ⁷⁴ รวมความว่า เพราะฉะนั้น สัตว์เกิดพึงมีสติทุกเมื่อ

คำว่า **ละครวมทั้งหลายได้** อธิบายว่า

คำว่า **กาม** ได้แก่ กาม ๒ อย่าง แบ่งตามหมวด คือ (๑) วัตถุกาม (๒) กิเลสกาม ... เหล่านี้เรียกว่า วัตถุกาม ... เหล่านี้เรียกว่า กิเลสกาม

⁷³ โอฆะ ดูเชิงอรรถข้อ ๓/๑๑

⁷⁴ ดูรายละเอียดข้อ ๓/๑๒-๑๓

คำว่า **ละกามทั้งหลายได้** อธิบายว่า ฟังละกามได้โดยเหตุ ๒ อย่าง คือ (๑) โดยการข่มไว้ (๒) โดยการตัดขาด

บุคคลฟังละกามได้โดยการข่มไว้ เป็นอย่างไร

คือ บุคคลเมื่อพิจารณาเห็นว่า กามทั้งหลายเปรียบเหมือนร่างโครงกระดูก เพราะให้ความยินดีเล็กน้อย จึงละกามได้โดยการข่มไว้

เมื่อพิจารณาเห็นว่า กามทั้งหลายเปรียบเหมือนชิ้นเนื้อ เพราะเป็นของทั่วไปแก่คนส่วนมาก จึงละกามได้โดยการข่มไว้

เมื่อพิจารณาเห็นว่า กามทั้งหลายเปรียบเหมือนคบเพลิงหญ้า เพราะไหม้ ลูกกลม จึงละกามได้โดยการข่มไว้ ... บุคคลกำลังเจริญแนวสัญญาณาสัญญาตนสมาบัติ จึงละกามได้โดยการข่มไว้ บุคคลชื่อว่าฟังละกามได้โดยการข่มไว้ เป็นอย่างนี้⁷⁵ ... บุคคลชื่อว่าฟังละกามได้โดยการตัดขาด เป็นอย่างนี้ รวมความว่า ละกามทั้งหลายได้

คำว่า **เหล่านั้น** ในคำว่า **ครั้นละกามเหล่านั้นได้แล้ว ฟังข้ามโอชะได้** อธิบายว่า สัตว์เกิด กำหนดรู้วัตถุทุกามแล้ว ละ ละเว่น บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งกิเลสกาม ละ ละเว่น บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความ ไม่มีอีกซึ่งกามฉันทนิวรรณ์ ละ ละเว่น บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีก ซึ่งพยาบาทนิวรรณ์ ... ถีนมิตถนิวรรณ์ ... อุทัจจกุกุกจนิวรรณ์ ... วิจิจจฉานนิวรรณ์ ฟังข้าม ข้ามไป ข้ามพ้น ก้าวล่วง ล่วงเลยกาโมชะ(ห้วงน้ำคือกาม) ภาโวชะ(ห้วงน้ำคือภพ) ทิฏฐุชะ(ห้วงน้ำคือทิฏฐิ) อวิชโชชะ(ห้วงน้ำคืออวิชชา)ได้ รวมความว่า ครั้นละกามเหล่านั้นได้แล้ว ฟังข้ามโอชะได้

คำว่า **เหมือนคนวิดน้ำเรือแล้วไปถึงฝั่งได้ ฉะนั้น** อธิบายว่า เปรียบเหมือน บุคคลวิด ตัก ทิ้งน้ำในเรือที่ทำให้เรือบรรทุกหนัก แล้วฟังไปถึงฝั่งได้รวดเร็วด้วยเรือที่เบา โดยไม่ยากนัก ฉนใด สัตว์ เกิดกำหนดรู้วัตถุทุกามแล้ว ละ ละเว่น บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งกิเลสกาม ละ ละเว่น บรรเทา ทำให้หมด สิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งกามฉันทนิวรรณ์ ... พยาบาทนิวรรณ์ ... ถีนมิตถนิวรรณ์ ... อุทัจจกุกุกจนิวรรณ์ ... วิจิจจฉานนิวรรณ์ ก็จะมีฟังไปถึงฝั่งได้รวดเร็ว โดยไม่ยากนัก ฉนนั้น เหมือนกัน อมตนิพพาน ตรัสเรียกว่า ฝั่ง คือ ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทิ้งอุปธิทั้งหมด เป็นที่สิ้นตณหา เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท

คำว่า **ฟังไปถึงฝั่ง** ได้แก่ ฟังถึงฝั่ง ฟังถูกต้องฝั่ง ฟังทำให้แจ้งฝั่งได้

คำว่า **ถึงฝั่งได้** อธิบายว่า ผู้ใดประสงค์จะไปสู่ฝั่ง ผู้นั้นก็ชื่อว่า ผู้ถึงฝั่งได้ ผู้ใดกำลังไปสู่ฝั่ง ผู้นั้นก็ชื่อว่า ผู้ถึงฝั่งได้ ผู้ใดไปถึงฝั่งแล้ว ผู้นั้นก็ชื่อว่า ผู้ถึงฝั่งได้

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย คำว่า พราหมณ์ ผู้ข้ามได้แล้ว ถึงฝั่งแล้ว ยืนอยู่บนบก นี่เป็นชื่อของพระอรหันต์ พระอรหันต์นั้นถึงฝั่งได้ ด้วยความรู้ยิ่ง ถึงฝั่งได้ด้วยการกำหนด รู้ ถึงฝั่งได้ด้วยการละ ถึงฝั่งได้ด้วยการเจริญภาวนา ถึงฝั่งได้ด้วยการทำให้แจ้ง ถึงฝั่งได้ด้วยการเข้าสมาบัติ ถึงฝั่งได้ด้วยความ รู้ยิ่งธรรมทั้งปวง ถึงฝั่งได้ด้วยการกำหนดรู้ทุกข์ทั้งปวง ถึงฝั่งได้ด้วยการละ

⁷⁵ ดูรายละเอียดข้อ ๓๓/๓๗-๓๘

กิเลส ทั้งปวง ถึงฝั่งได้ด้วยการเจริญอริยมรรค ๔ ถึงฝั่งได้ด้วยการทำให้แจ้งนิโรธ ถึงฝั่งได้ด้วยการเข้าสมาบัติ⁷⁶ ๘

พระอรหันต์นั้นถึงความชำนาญ บรรลุบารมีในอริยศีล ถึงความชำนาญ บรรลุบารมีในอริยสมาธิ ถึงความชำนาญ บรรลุบารมีในอริยปัญญา ถึงความชำนาญ บรรลุบารมีในอริยวิมุตติ

พระอรหันต์นั้นถึงฝั่ง บรรลุฝั่ง ถึงส่วนสุด บรรลุส่วนสุด ถึงปลายสุด บรรลุ ปลายสุด ถึงท้ายสุด บรรลุท้ายสุด ถึงความสำเร็จ บรรลุความสำเร็จ ถึงที่ปกป้อง บรรลุที่ปกป้อง ถึงหลักที่เร้น บรรลุที่หลักเร้น ถึงที่พึ่ง บรรลุที่พึ่ง ถึงที่ไม่มีภัย บรรลุที่ไม่มีภัย ถึงที่ไม่จติ บรรลุที่ไม่จติ ถึงที่ไม่ตาย บรรลุที่ไม่ตาย ถึงที่ดับ บรรลุที่ดับ

พระอรหันต์นั้นอยู่ใน(อริยวาสนธรรม)แล้ว ประพฤติจรณธรรมแล้ว ผ่านทางไกล ได้แล้ว ถึงทิศ(นิพพาน)แล้ว ถึงจุดจบ(นิพพาน)แล้ว รักษาพรหมจรรย์ได้แล้ว ถึงทิวฏฐิอันสูงสุด⁷⁷แล้ว เจริญมรรคได้แล้ว ละกิเลสได้แล้ว รู้แจ้งธรรมที่ไม่กำเริบแล้ว ทำนิโรธให้แจ้งได้แล้ว ท่านกำหนดรู้ทุกขได้แล้ว ละสมุทัยได้แล้ว เจริญมรรคได้แล้ว ทำนิโรธให้แจ้งแล้ว รู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่งแล้ว กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ได้แล้ว ละธรรมที่ควรละได้แล้ว เจริญธรรมที่ควรเจริญได้แล้ว ทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้งได้แล้ว

พระอรหันต์นั้นถอนลิมสลักคืออวิชชาได้แล้ว ถมคูคือกรรมได้แล้ว ถอนเสาะ ระเนียดคือตัณหาได้แล้ว ไม่มีบานประตูคือสังโยชน์ เป็นผู้ไกลจากข้าศึกคือกิเลส ปลดธงคือมานะลงเสียแล้ว ปลงภาระได้แล้ว ไม่เกี่ยวข้องกับโยคกิเลสแล้ว ละองค์ ๕ (แห่งนิรวรณ)ได้แล้ว ประกอบด้วยองค์ ๖ มีธรรมเครื่องรักษาอย่างเอก(คือสติ) มี อปัสเสนธรรม⁷⁸ ๔ อย่าง มีปัจเจกสัจจะ⁷⁹อันบรรเทาได้แล้ว มีการแสวงหาอันสละได้โดยชอบ ไม่บกพร่อง มีความดำริไม่ขุ่นมัว มีกายสังขารอันระงับได้แล้ว มีจิตหลุดพ้นดีแล้ว มีปัญญาหลุดพ้นได้ดี เป็นผู้บริสุทธิ์บริบูรณ์ อยู่จบพรหมจรรย์ เป็นอุดมบุรุษ เป็นบรมบุรุษ ถึงการบรรลุปรมาตถธรรมแล้ว พระอรหันต์นั้น มีต่องก่อนผลกรรม มีต่องกำจัด กำจัดได้แล้วดำรงตนอยู่ มีต่องละกิเลส มีต่องถือนั่น ละได้แล้วดำรง ตนอยู่ มีต่องเย็บ(ด้วยตัณหา) มีต่องยก(ตนด้วยมานะ) เย็บเรียบร้อยแล้วดำรงตนอยู่ มีต่องดับ(ไฟคือกิเลส) มีต่องก่อ ดับได้แล้วดำรงตนอยู่ ชื่อว่าดำรงตนอยู่ได้เพราะ ประกอบด้วยสี่ขั้นอันเป็นอเสขะ ... ด้วยสมาธิขั้น ... ด้วยปัญญาขั้น ... ด้วยวิมุตติขั้น ... ดำรงตนอยู่ด้วยวิมุตติญาณทัสสนขั้นอันเป็นอเสขะ ดำรงตนอยู่ แหงตลอดสัจจะแล้ว ดำรงตนอยู่โดยการก้าวล่วงตัณหาอันเป็นเหตุให้หวั่นไหว ดำรงตน อยู่โดยการดับไฟคือกิเลส ดำรงตนอยู่

⁷⁶ สมาบัติ ๘ ประกอบด้วย รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔

⁷⁷ ทิวฏฐิอันสูงสุด หมายถึงสัมมาทิวฏฐิ (ขุ.ม.อ.(บาลี) ๖/๘๒)

⁷⁸ อปัสเสนธรรม คือธรรมคุณนักพิง หรือธรรมที่พึ่งอาศัย มี ๔ อย่าง คือ (๑) สงขายกั ปฏิวเสวติ ของอย่างหนึ่ง พิจารณาแล้วเสพ เช่น ปัจจัย ๔ (๒) สงขายกั ปริวชเชติ ของอย่างหนึ่ง พิจารณาแล้วเว้น เช่น คนพาลหรือสัตว์ร้าย (๓) สงขายกั วิโนเทติ ของอย่างหนึ่ง พิจารณาแล้วบรรเทา เช่น กามวิตก (๔) สงขายกั ปชหติ ของอย่างหนึ่ง พิจารณาแล้วละเสีย (ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๘/๒๘๑, ที.ปา.อ. (บาลี) ๓๐๘/๒๐๔, ขุ.ม.อ. (บาลี) ๖/๘๖)

⁷⁹ ปัจเจกสัจจะ หมายถึงทิวฏฐิอย่างใดอย่างหนึ่งที่ยังยึดถือ เช่น ถือว่าทรรคนั้นเท่านั้นจริง ทรรคนั้น เท่านั้นจริง (ขุ.ม.อ. (บาลี) ๖/๘๖)

โดยไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิด ดำรงตนอยู่โดย การสมาทานธรรมขั้นสุดยอด ดำรงตนอยู่โดยการเสพ
 วิมุตติ ดำรงตนอยู่ด้วยเมตตาอันบริสุทธิ์ ... ด้วยกรุณา ... ด้วยมุทิตาอันบริสุทธิ์ ... ดำรงตนอยู่ด้วย
 อุกเบกขา อันบริสุทธิ์ ดำรงตนอยู่ด้วยความบริสุทธิ์อย่างยิ่ง ดำรงตนอยู่ด้วยความบริสุทธิ์เพราะไม่มี
 ตัณหาทิฏฐิและมานะ ดำรงตนอยู่โดยความเป็นผู้หลุดพ้น ดำรงตนอยู่โดยความเป็นผู้สิ้นโศข ดำรง
 ตนอยู่ในขั้นสูงสุดท้าย ดำรงตนอยู่ในธาตุสุดท้าย ดำรงตนอยู่ในอายตนะสุดท้าย ดำรงตนอยู่ในคติ
 สุดท้าย ดำรงตนอยู่ในการถือกำเนิดสุดท้าย ดำรงตนอยู่ในปฏิสนธิสุดท้าย ดำรงตนอยู่ในภพสุดท้าย
 ดำรงตนอยู่ในสงสาร สุดท้าย ดำรงตนอยู่ในวิภวัญชะสุดท้าย ดำรงตนอยู่ในภพสุดท้าย ดำรงตนอยู่ใน
 ประชุมแห่งขั้นขั้นสูงสุดท้าย ทรงไว้ซึ่งร่างกายขั้นสูงสุดท้าย เป็นผู้ไกลจากข้าศึก

(สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า)

พระชินาสพนัน มีภพนี้เป็นภพสุดท้าย

มีประชุมแห่งขั้นนี้เป็นครั้งสุดท้าย

ไม่มีการเวียนเกิด เวียนตาย และภพใหม่ก็ไม่มีอีก⁸⁰

รวมความว่า เหมือนคนวิดน้ำเรือแล้วไปถึงฝั่งได้ ฉะนั้น ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เพราะฉะนั้น สัตว์เกิดพึงมีสติทุกเมื่อ ละกามทั้งหลายได้

ครั้นละกามเหล่านั้นได้แล้ว พึงข้ามโอชะได้

เหมือนคนวิดน้ำเรือแล้วไปถึงฝั่งได้ ฉะนั้น

กามสูตรนิตยเทศที่ ๑ จบ

⁸⁰ ดูเทียบ พ.จ. (บาลี) ๓๐/๒๘/๙๐, พ.จ. (ไทย) ๓๐/๒๘/๑๕๐